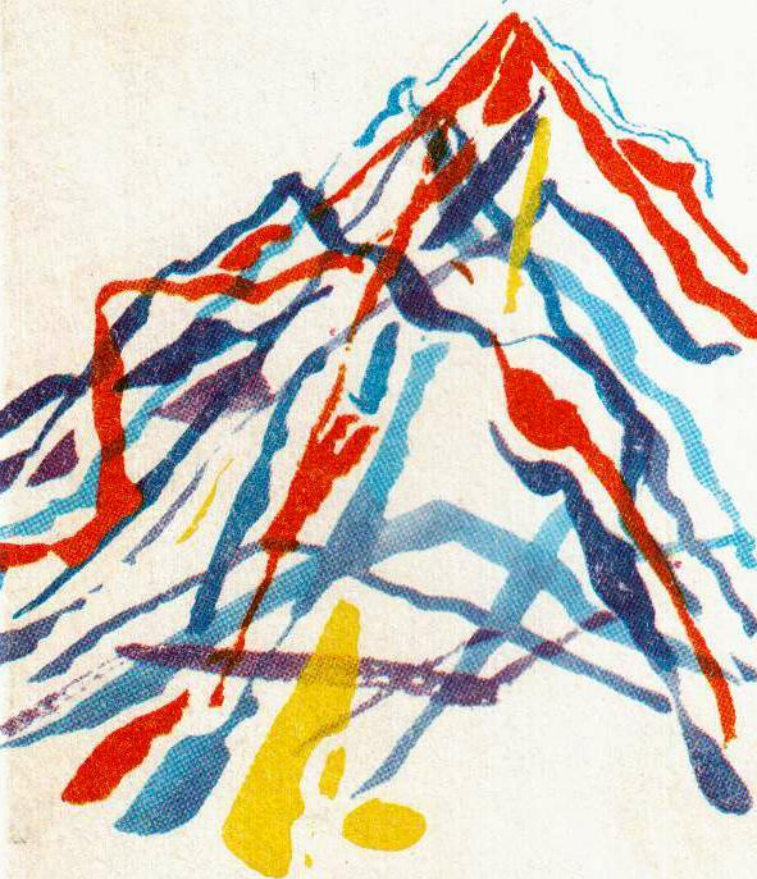

Қаз 2
6-15

ЕРКІН ІБІТАНОВ

Хантәңірі, қайдасың

ЕРКІН
ІБІТАНОВ

Хантәңірі, қайдасың

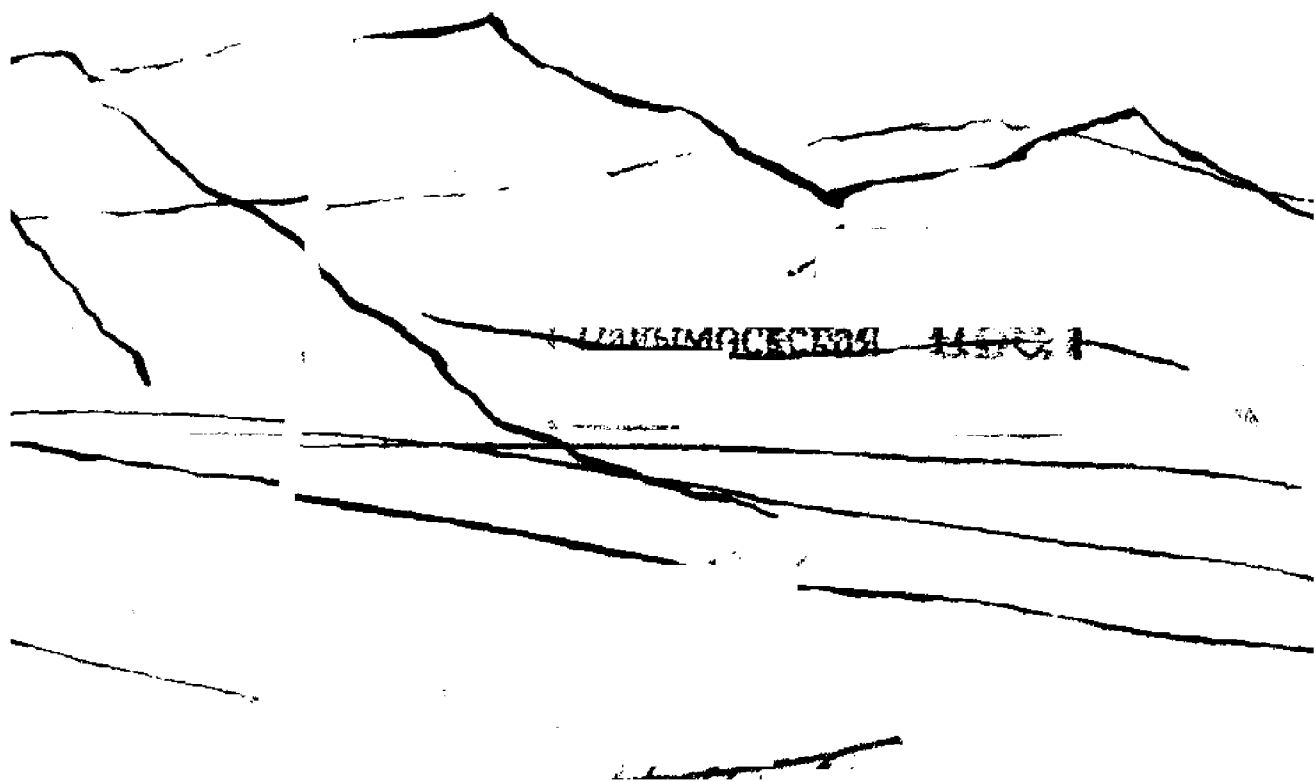

ЕРКІН ІБІТАНОВ

Хантәңірі, қайдасың

Поэмалар

АЛМАТЫ
«ЖАЛЫН»
1989

ББК 84 Қаз 7—5
I 15

И $\frac{4702250202-181}{408/05/89}$ 26—90

ISBN 5-610-00560-4

© «Жалын» баспасы, 1989

*Мұқағали Мақатаевқа ескерткіш.
Автор*

ХАНТӘҢІРІ, ҚАЙДАСЫҢ

ПРОЛОГ

Аяз көңіл шабыт отын жақпас-ты,
Бүгін менен өлең безіп, бақ қашты.
Ой қожырап, тұғырына қона алмай,
Семсер сезім күңгірт тартып, дат басты.

Тіршіліктен үзген бе әлде күдерін?
Бей-жай ғана жыбырлайды жүрегім.
Қайран жүрек, асыр салған дөңбекшіп,
Ол туласа, ағыл-тегіл жыр едім!..

Ағыл-тегіл жыр едім-ау, жыр едім —
Түріп тастап қайғы-мұңның түнегін.
Енжар күнді — көнбіс күнді жатсынып,
Астан-кестен нөсер, дауыл тіледім.

Дауыл, дауыл соқса дедім асқындап,
Жер сілкінсін тау қопарып, тас турап.
Ағыны мол, арнасы тоқ өзендер
Жатсын дедім жарды сүзіп, тасқындап.

Біліп алмай өз қуатын, өз әлін,
Кім көтерер ақындықтың тозағын?!
Нөсер керек, нөсер қажет ақынға
Шаю үшін кір көңілдің тозаңын.

Тасқын керек, тасқын қажет ақынға,
Ұмтылысқа, жұлқынысқа шақырған.
Сезімінің тұңғиығын сапырған,
Қиялыңды тереңіне батырған.

Шөгіндіні, лайсанды аластар
Тасқындар ғой ағыстарға жол ашқан.
Ақын жолы, ақын жолы осындай:
Қақтығыстар... қайшылықтар... таластар...

Тоқырау ғой жуас өмір сүргені,
Тартыс, талас күндері де түндері.
Кедір-бұдыр, күнгірт-бұлдыр тағдыры,
Ақын жолы күрделі ғой, күрделі.

Ақын жанын түсінбеген пенделер,
Сірә, оны әпендеге теңгерер.
Сонда-дағы Ақынына ерген ел,
Сонда-дағы ақындарға сенген ел.

Ол — данышпан, ол — кемеңгер десек те,
Миы жетпес майда-шүйде есепке.
Қашан көрсең нысана боп жүргені
Қанқу сөзге, қарау пейіл өсекке.

Ақын адам қашан арын аттады,
Мансап сұрап, сөзін бұлдап сатпады.
Озбырлықты осып түсіп, ойран сап,
Қиянатпен қылыштасып жатқаны.

Ақын болу — сезімге сын, ойға сын,
Жыр өртінде қаның, миың қайнасын,
Мансап, байлық құрбандыққа жайрасын,
Ақын жолы — шынға тартар қия жол,
Қия жолда табаны тек таймасын.
Ақын жолын баяндайын халқына,
Хантәңірі, қайдасың?!

БІРІНШІ БӨЛІМ

Қасіретті жастанған ұл

БІРІНШІ ТАРАУ

ҚАРАСАЗДА ҚАРА ЖҰТ

1.

Сүйінші бер, ағайын, сүйінші бер,
Қуанышпен шешілсін түйін шідер.
Қоржын тамға қоныпты шілдеhana,
Сүлейменнің үйіне жиылсын ел.

Көрімдік бер, ағайын, көрімдік бер,
Жақсылықтан қай қазақ шегіндік дер.
Жатыр әне шырылдап бір нәресте,
Азаматың келешек сенім жүктер.

Үлкен-кіші именбей еркін келсін,
Қуанышқа ән мен күй серпін берсін.
Қарасудың жағасы думан болып,
Қараша үйдің түңлігі желпілдесін.

Неге қарап тұрсыңдар, оу, қатындар,
Жер ошақтың жалынын лаулатындар!
Қара шалдан, жігіттер, бата сұрап,
Қасқа биені алып кеп аунатындар!..

Тәлейім жұрт перзентке нұр тілесін,
Көсілейік — көңілдер бір түлесін.
Көк серкені шалындар көкпар үшін,
Көктөбенің баурайы дүркіресін.

Жақсылыққа садаға қой мен ешкің,
Қуанышты тыймайды қой деп ешкім.
Нәрестенің тірлігін той бастасын,
Бар ғұмыры осылай той боп өтсін!

2.

...Амал қанша, бұл бірақ елес еді,
Жыртық үйде уілдеп жел еседі.
Нағиманның қалжасын қайтеміз деп,
Қабырғамен Сүлеймен кеңеседі.

Амал қанша, жомарт қол қысқаланды,
Еншісі кем ағайын тыста қалды.
Қас қылғандай сол жылы Қарасазда
Қасарысқан қара жұт қыстаған-ды.

Қасат бүркеп жайылым — жал, жылғаны
Мұз боп қатты Қарасаз шалғындары.
Өзеуреген өңеші аш көз ақпан
Аша тұяқ адал мал қалдырмады.

Жұрт жұтаса береке қашар елден,
Құлазиды төр алды, төсек, ірген...
Жұртта қалған бұралқы ит қыңсылайды,
Ошақтардың оттары өше берген...

Несібесін ажал да мол қармапты,
Кейбіреуге ұрпақ та жалғанбапты.
Қуанышты, күлкіні, тіршілікті
Ажал деген айдаһар жалмап жатты...

3.

Сүлеймен бе ел-жұрттан жекеленген,
Сол жоқшылық оған да төте келген.
Жалғыз қасқа биесі өткен күзде
Жетегінде бандының кете берген.

Қашқын, банды дегеннің талайы бар,
Оның мәнін кім біліп, қалай ұғар?
Ел шабысқан ежелгі дұшпан емес,
Қонсы қонған кешегі ағайындар.

Бай-манапқа бағынып үн шықпастан,
Сағым билеп санасын, қырсық басқан.
Туған жерге тігілген Қызыл тудан
Үрейленіп Қытайға үркіп қашқан.

Жай кеткен жоқ — ойрандап, кернейлетті,
Ел ризығын қомына теңдей кетті.
Ат үстінен, жана өмір жаршысына
Қамшысы мен қанжарын сермей кетті.

Көпке дейін сол сойқан тоқтамады.
Банды боп кеп мылтығын оқтанады.
Ауыл Совет, қосшының кеңселерін
Қапылыста өрт қойып, отқа орады.

4.

Тал бесікте нәресте шырылдайды,
Шырылдайды — мән-жайды ұғынбайды.
Емізерде Нағиман күрсінеді,
Тиын әже көз жасын сығымдайды.

Асан ата ақылмен дем береді,
Талқан бөкпен — сәбиді емдегені.

Өз үйіне кіруден өзі именіп,
Сыртта жүріп Сүлеймен сенделеді.

Шырылдайды...
Ащы еді үні неткен,
Бойды қарып, сезімді дірілдеткен.
Неткен мұңды, зарлы еді мына дауыс,
Шырқыраса жүректі бүріп өткен...

Тірі қалып, жұлдызы жанар ма екен?
Қайғы-мұңсыз күлкісін табар ма екен?
Жоқ, әлде...
Осынау бір зарлы дауыс
Өмір-бақи серік боп қалар ма екен?

Мына бала — жүрегі жұқа бала,
Малмен бірге мұны да жұт ала ма?!
Әлсіреген бір үміт қайта маздап,
Оты сөнген жер ошақ тұтана ма?

Талшық іздеп титықтап, тұралапты ел,
Қотыр тамның жыртығын сыналап көр.
Нәрестенің бесігін тінтіп жатыр
Сумандаған суық жел, сұғанақ жел...

Түтіндейді, бықсиды тұтамай қи...
Қырау басқан тал бесік... жұтаған үй...
Тал бесікте шарқ ұрып шырылдайды
Сүлейменнің тұңғышы — Мұқағали!

5.

...Оятты да сұп-сұлық шөккен белді,
Көктем келді.
Иә, сәт!
Көктем келді!

Арманы еді-ау ел-жұрттын көптен бергі —
Қарасаздың түтіні көкке өрледі.
Аңыздады атызға бөктердегі —
Иықтарда күрегі, кетпендері.
Мойынтұрық асынған өгіздерге
Соқа емес, арман ғой жеккендері.

Қайдағы өгіз жұтаған қоныстағы,
Мына жұртқа көршінің болысқаны.
Енші бөлді ертеден колхоз болған
«Красный пахарьдың» орыстары.

Егіске соқа-сайман, тұқым берді,
Сөніп қалған ошаққа түтін берді.
Олардың босағасы мығым еді,
Жұт ала ма күн бұрын күтінгенді?!

Қорасына мал берді, ақыл берді,
Кей тамыр жүгені мен атын берді.
Сондықтан ба, Қарасаз орыстарды
Банды болған туыстан жақын көрді...

Өз туысы жат жерді жүр сағалап,
Бауырына басқа ұлт тұрса балап.
...Сондықтан ба, қазақша ат қойылмай,
«Мирзоян» деп аталды бұл шаңырақ...

...Бастарына қара жұт — аш күн өтіп,
Аласапыран, лайсаң тасқын етіп,
Есін жиған Қарасаз колхозына
Сүлейменді сайлады бастық етіп.

6.

Қарасаз!
Бұл өлке көп жырланады,

Көктем келсе кеудесін гүл жарады,
Қарасудың көйлегі — бөртпе шілік,
Ит тұмсығын өткізбес шырғанағы,
Бозқараған көктемде құлпырады-ау,
Сары алтындай сары гүл — сырғалары.

Қара жұттан қарымта қайтарардай,
Атақоныс қасқайып нұрланады.
Мыңғырып жатпаса да қырда малы,
Көгінде көгендеулі тырналары...
Қарасаз!
Қарасаз деп жырланады,
Жыр жолында шежіре-сыр қалады.
Елшенбүйрек мұнды тау, мұнарлы тау
Оқшауланып, тұнжырап тұрған әні.

Өксүлі өркеш-өркеш шоқылары
Тұманды тұмшаланып тұлданады.
Ата-баба гөй-гөйі есінде ме,
Қарағайы бас шайқап ырғалады.
Ананың көз жасындай көк бұлағы
Еңкілдеп еңіс қуып сырғанады.
Әженің әжіміндей шимай-шимай
Беткейін осып түскен жылғалары.
Осы сурет күй шертіп, жыр толғап тұр,
Қағазыңа жазып ал, тыңда-дағы!
...Қарасаз тек сол үшін алып қалды
Қара жұтқа жібермей бір баланы...

ЕКІНШІ ТАРАУ

ҚАРА СУДА ИІРІМ

1.

Құлақтанды Қарасаз атырабы:
— Сүлеймен бүгін тойға шақырады!
Асау тайдың қазысы, жал-жаясы
Қазанда тулап, мөңкіп жатыр әне.
Ожауын оң ұстаған Тиын әже
Сорпаны деміл-деміл сапырады.
Қуанышпен құлпырған Нағиман да
Табак жинап көршіден, шарқ ұрады.
... Тұңғышы тұңғыш рет мектеп көрсе,
Әке несін аянып тартынады?!
Баласына баянды бақ тілеген
Қазақтың қанға сіңген салты-дағы.

Әке байғұс несіне тартынады,
Қуанышқа ел-жұртын шақырады.
Дайындалған той дәмі
Қарасазға
Жетпек түгіл, көл-көсір артылады.

Кенет!..
Кенет қоржын там қалтырады,
Қуаныштың шайқалып шам-шырағы.
Бадырақ көз уәкіл Қадамбаев
Ат үстінен айқай сап арқырады!..
...Мақатаев Сүлеймен мәселесі
Ертесіне ауданда талқыланды.

2.

Былай еді талқылау даурығысы:
— Менімше, Мақатаев — даулы кісі.

Пиғылы ала бөтен..

— Қоғамға жат!

— Істемегі кертартпа жаудың ісі!

— Әзірше бұқпантайлап, сыр білдірмей,
Төтенше таң қаларлық сау жүрісі.

— Тілу керек таспа қып жон арқасын!

— Жауап бер, неге сенім жоғалтасың?!

— Неге сен балаң үшін ырым қылып,
Ескіліктің қоздырдың қоламтасын?!

— Тілеп жүрсің, білеміз, сен де осыны,
Аян бізге олардың жөн-жосығы.

Сенің сол бауырларың дәмдес болған
Қамалды Сейфуллині, Жандосовы!..

Байқаймыз, сен оларға жақтасасын,

Елдің ішін бүлдіріп, шоқ шашасың.

Әйтпесе неге түнде жас балаңа

Жансүгіров өлеңін жаттатасың?!

...Сүлеймен сұп-сұр болып, нала қысты,
Өзекке арлан еніп, талады ішті.

Бағына — байсалды бір қарт большевик,—
Аупарткомның хатшысы ара түсті.

Ара түсті... беделі жалаулы еді,

Жанып жатқан ішінде алау кегі.

Көп кешікпей оған да кезек келді,

Жарықтықтың сағаты санаулы еді...

3.

Сонымен той дастарқан жайылмады,

Тағдыры ғой арманнан айырғаны.

Айырғаны — жүректің шайылғаны...

Шаттықтың шалқарында жүзем деген

Кемесі кеп қайраңға қайыолады.

4.

Зерек шәкірт үш айда хат таныды,
Ажыратты алдағы, арттағыны.
«Қозы Көрпеш — Баянды» сарқып оқып,
«Ер Тарғын», «Қобыландыны» жатқа білді.
Алғашқы мұғалімі Жамал тәте
Балаға мейірі түсіп ақтарылды.

Тәлімді тәрбиесін аямады,
Су сеуіп баптағандай бақта гүлді.
Тек ол емес, Қарасаз таң көрісті
Қайсарлығы қасқырға тартқан ұлды.
Ешкімнің көмегінсіз, демеуінсіз
Жалбыр жалға жармасып атқа мінді,
Атқа мінді — патша боп таққа мінді.
(Ұнататын шамалы мақтануды)
Шоқтығына қонғанда шу асаудың,
Әттеген-ай, білмеді-ау сақтануды.

Құйғытып кетті жаққа басы ауған бір...
Сол мінездің өзінен жасалған жыр.
Бәлкім, сонда-ақ серігін тапты ма екен
Шу асаудай тулаған асау Тағдыр?!

Әттең, дүние әкесі тек демеді,
Мүмкін соған мұршасы жетпеген-ді.
Тақымында асау тай — асау тағдыр,
Ауыздықпен алысып кеткен еді..

5.

Ұмтылады ел озуға, ту алуға,
Берекесі бейбіт күн шуағында.
Өзіме деп өзеуреп тұрмайды ешкім,
Ұрлық деген ұғым жоқ бұл ауылда.

Бойкүйездік — бор көңіл қашық еді,
Намыстары наркескен асыл еді.
Мінездері найзағай — Жасын еді,
Ынтымағы ырыс боп тасып еді.

Мансұқ еткен ешкім жоқ мал жинауды,
Ортақ малдың өрісі — шалғындары.
Биік еді шешендік тіл өнері,
Ұстарадай уытты қалжындары.

Тапқыр сөз мың теңгеге тұрып еді,
Тентекті жөнге салар құрық еді.
Өзіне арнап айтылса аталы сөз,
Кім де болса тоқтайтын, тынып еді.

Сөзге тоқтап дау-дамай тынып еді,
Пасықтықты жуадай жұлып еді.
Еңселер Елшенбүйрек биігіндей,
Көңілдер Қарасудай тұнық еді.

Қасиеттеп ұялу, арлануды,
Аялайтын өнерлі саңлақ ұлды.
Құрметтеп Атакелді, Өмірзақты,
Пір тұтқан от ауызды Жанғабылды.

Шеттерінен шығатын шешендері,
Шешендері — көшелі көсемдері.
...Кейінгі ұрпағына мұра болып
Қалар ма екен сол дәстүр осы елдегі?!

Дәстүр бар ма деп қойса жалғанбайтын,
Жақсы сөз бойды шарпып, жанды арбайтын.
Сондықтан ба: төстегі бойжеткендер
Сазға келін болсақ деп армандайтын...

...Қырман басын кеш болса той құшатын,
Бүгін, міне, тағы да жайды салтын.

Жігіттер мен келіншектер тізе қосып,
Түн ортасы ауғанша айтысатын.

Осылайша Қарасаз сайран кұрсын,
Шарықтатып өлеңнің арман кұсын.
Мына жұрт сабан інде кұлақ түріп,
Ұлы ақынның жатқанын қайдан білсін!..

6.

Қайдан білсін, ол жайды ұғатын кім,—
Кұрбандық қып ұйқысын мына түннің,
Сабаннан бас қылтиып отырғанын
Тоғыз жасар тойкұмар бір ақынның?!
Тоғыз жасар тойкұмар бір ақынның?!
Тоғыз жасар тойкұмар бір ақынның?!

Әкем бастық еді-ау деп шіренбеген,
Алайда бойында мол жігер деген.
Жәбірленсе көзінен жас тамбайтын,
Ерегіссе есесін жібермеген.

Жат болатын кесапат, кесір деген,
Жағымпазға жайылып шешілмеген.
Жәдігөйді, мансапты кешірмеген,
Өмір бойы сол атын өшірмеген.

Жан беруден досы үшін тартынбаған,
Адал еді ақ көңіл аңқылдаған.
Өткірлігі найзағай жарқылдаған,
Ұшқырлығы сақпандай сартылдаған.

Жоқ болатын шалт мінез шайпаулығы,
Басым еді сенімпаз аңқаулығы.
«Доспын» деген пенденің қолында еді
Өмірі... денсаулығы — жан саулығы...

Сол мінезді, япыр-ай, қайдан алды,
Қайдан алды, ақыры қайда қалды?!
Кейінгі әндес достар, дәмдес достар
Парша-парша бөліп ап, пайдаланды...

ҮШІНШІ ТАРАУ

ҚАРАСАЗДА ҚАСІРЕТ

1.

Тоқшылық, бар дүние бүтін міне,
Көкке өрлеп тұзу шыққан түтін міне.
Тұңғыш ұл мақтау қағаз алып келді,
Үздік боп бастауышты бітірді де.

Қол ұзарып, кеңейген тынысы бар,
Еңбегінің еншісі — кірісі бар.
Тиын әже ұнға сап сақтап жүрген
Соғымның сартап болған сүрісі бар...

Тірлігі бір тілектес дос адамы
Қуанышпен аттасын босағаны.
Ұрандап жалпыға жар салмаса да,
Жұпыны домалақ той жасалады.

Осы еді ғой армандап, аңсағаны,
Әке байғұс мал түгіл, жан салады...
Зерек өскен зейінді баласына
Бүкіл ауыл сүйсініп, тамсанады.

Әкенің мәртебесі шарықтайды,
Қалайша ой тұсауын ағытпайды.
Арманы ақша бұлттан әрі самғап,
Қиялы қыран болып қалықтайды.

Нұр арман асқарларға жөнеліп тұр,
Жыр арман шуағына бөленіп тұр.
Гүл арман көбелегін қонақтатып,
Ну орман көсегесі көгеріп тұр.

Осындай қуанышты көңіл елеп,
Бас сұқса, отырсын дос төріне кеп.

...Шынында мына ғасыр — қағаз ғасыр,
Мақтап жазған қағаздың жөні бөлек!

Әлсіз қағаз талайды жерге жықты,
Улы қағаз талайды көрге тықты.
Қағазынды сайлап ал, қамданып ал,
Қағазың мықты болса, сен де мықты!

Қағазбенен шығарып дәу жарлықты,
Қағазбенен түзейсің ауған жүкті.
Саған сілтеп жазылса зілді қағаз,
Сонымен-ақ құрисың, саудаң бітті...

Жұрт сыртынан жүрегі түкті деп жүр
(Ал Сүлеймен көңілі күпті боп жүр.
Ресми білімің жетпейді деп,
Қадамбаев күн сайын түрткілеп жүр).

Қиын ғой тәрік қылса тамашанды,
Пасықтық пәк көңілге жара салды.
Бүгінгі қуаныштың бір сыры бар,
Өзі алмаған Қағазды баласы алды!

...Орындалып арманы — ойлағаны,
Сүлейменнің үйінде той болады.
Ұлы тауға ұрпағы көтерілсін,
Өзі мейлі егін сап, қой бағады.
...Бүгін оның үйінде той болады!

2.

...Сүлейменге ол той да бұйырмапты,
Бұл тағдырдың бұйрығы қиын, қатты...
Түс әлеті болғанда шаң өріліп,
Түзкөл жақтан салт атты құйындатты..

Кезең еді-ау ол да бір қалтылдаған,
Қатқан дәулет таңдайдан артылмаған.

Радио жоқ еді саңқылдаған,
Телефонның желісі тартылмаған.

...Құйындатып хабаршы ауылға енді,
Сол құйынды қуалап дауыл келді.
Естігенде ет жүрек тітіркеніп,
Көздің жасы көл болып сауылды енді.

Соғыс! Фашист! Зәрлі сөз ұрлап күнді,
Құлақтарға кірпі боп тырнап кірді.
Қарасаздың ыңырсып тал-шілігі,
Үрейлі бір дастанды жырлап тұрды.

...Барлығы майдан үшін! Майдан үшін!
Қалай да жою керек сойқан жауды.
Кімге, қашан шақыру келеді деп,
Аудан жаққа жанарлар жалтаңдаулы.
Кезегі келген кезде тез жиналып,
Жорыққа кетіп жатыр бар таңдаулы.

Азаматтар, армандар, ақ үміттер
Соғыс атты қазыққа арқандаулы...
Сұм соғыс кімді мұннан шет қалдырды,
Он жасар ақынға да қақпан құрды,
Тасөткелде қоштасып, көңіл тас боп,
Ол да әкесін апатқа аттандырды.

Шаң тұрып көңілдің гүл шашағына,
Аттандырды жанардан жас ағыза.
...Бір айдан соң Талғардан хаты келді,
Қосылыпты Панфилов жасағына...

3.

Қайғы-шерге ұласып тойдағы әні,
Нағиман бұл күндері қой бағады.

Кім онда жұмыс таңдап, тұрмыс талғап,
Кірпияз, кінәмшіл боп бой бағады.

Үйі толы мүлкі жоқ қызыл-жасыл,
Қалтап қойған ұны жоқ қоймадағы.
Абысыны Дәмешпен серіктесіп,
Бұл күндері Нағиман қой бағады.
Тамашасын жайлаудың аңсаған жоқ,
Мұқағали қорегі — ойлағаны...

Қойшылыққа ерігіп бармаған-ды,
Бейнетті өзі бел байлап, таңдап алды.
Мұқағали оқуын үзбесін деп,
Тиын әже тапжылмай тамда қалды.

Өлең-жырмен көтеріп нағыз дабыл,
Қара көзден ыстық жас ағызған ұл.
Өзінің кім екенін білді ме екен?
...Әзірше масақ теріп, аңызда жүр.

4.

Қарасазда бір шал бар,— ділмар еді,
Әр сөзінде астарлы сыр бар еді.
Өлкенің ойдағы елі, қырдағы елі,
Сөйлеп кетсе тырп етпей тындар еді.

Саяқ сөзі сақпан боп атылады,
Жаманды жапырақтай жапырады.
Мәні тосын мәтелді, мақалыңды
Астаудағы саумалдай сапырады.

Әңгіменің дүкенін қыздыратын,
Сөздің басын тізгіндеп, жүз бұратын.
Бата берсе — тас көңіл майдай еріп,
Қарғыстаса — қаныңды мұз қылатын.

Қайырымы талайға тиіп еді,
Елі де оны елжіреп сүйіп еді.
Қызыр қонған секілді ол қонған үй
Мәртебесі, байрағы биік еді.

Өмірзақ шал — бұл күнде үрейлі шал,
Қайғы алып кеп, сол үйге түнейді шал.
Тұл ошаққа өлімді естірткен соң,
Өзі бірге күйзеліп жүдейді шал.

Сол сәттегі қорқыныш шексіз еді,
Өйткені ол суық хабар жеткізеді.
...Мінеки, өңін бұзып Өмірзақ шал,
Сүлейменнің үйіне бет түзеді!..

5.

...Тек есінде: «Әке!» — деп шыңғырғаны,
Шыңғырғаны — сол ғана тындырғаны.
Құлпыланып құлағы дың етті де,
Көздің алдын бұлт басып бұлдырады.

Ғайып болды сол күні-ақ балалығы,
Ойсырады — жетім боп тағдыр бағы.
Кейбіреудей еңіреп жылаған жоқ,
Жыр боп шықты: «Әке!» — деп шыңғырғаны.

Алғашқы жыр қыздарға арналмады,
Алғашқы жыр ұранға жалғанбады.
Алғашқы жыр ешкімге оқылмады,
Ешкім оны бағалап таңданбады.

Бірғақ боп түздегі ісі, үйдегі ісі,
Жырменен салқындай ма күйген іші?!
Махаббат одасы емес, жоқтау жазса,
Бір сәтке тыншығандай күйзелісі.

Ойлатып, табыстырып тереңдерді,
Өмір — ұста сомдады кемеңгерді.
Он үш жасар жетімге қатал Тағдыр:
— Мә, әкеңнің құны!— деп өлең берді!..

6.

Жетімдік!...
Сұрқай, суық ызғарлы ұғым,
Сырқырап сай-сүйегің сыздар күнің.
Арқауын арманыңның үзіп тастап,
Жол сапар керуеніңнің бұзған жүгін!

Жетімдік — ақ көңілде қалған дағың,
Жетімдік — жоқшылыққа жалғанғаның,
Жетімдік — нан сұрауға арланғаның,
Арулап көміп қойған армандарың.

Жетімдік — пәс көңілді нала күнің,
Жетімдік — ерте оянған даналығың.
Жетімдік — күн көріске құрбандық қып,
Жұртыңа тастап кеткен балалығың.

Жетімдік — тынып қалған күлкілерің,
Жетімдік — сынып қалған бір тірегің,
Жетімдік — серік болған түн-түнегің,
Жетімдік — сөніп қалған нұр тілегің.

Жетімдік — бейнетпенен табысқаның,
Тағдырмен бетпе-бет кеп шабысқаның,
Алыстап ағайын, дос, таныстарың,
Тапталып кебіс болған намыстарың...

Жетімдік бас асауға құрық салған,
Жетімдік — ыза-кегің тұнып қалған.
Жетімдік — жалтаң көңіл, жасқаншақтық,
Айта алмай айтарыңды бүгіп қалған.

Жыр жазу қайда оған ағытыла,
Тұсау сап тулап тұрған шабытына,
Бет түзеп жетімдіктің бағытына,
Бас сұқты жетімдіктің қамытына!..

7.

Зіл бейнет көк желкеге қона қалды,
Бал күлкі, нар көңілді тонап алды.
...Сықырлап протезі, балдақтары,
Майданнан мүгедектер оралады.

Айтады бар білгенін, бар көргенін,
Мәскеудің түбіндегі бір шайқаста
Ерлікпен Сүлейменнің жан бергенін.

Жауларды жалын болып жапырғанын,
Қайратын қаһарланып шақырғанын.
...Айтады —
Қадамбаев дизертир боп,
Стройдың алдында атылғанын...

Кім ер боп Отан үшін рухтанды?
Кім қорқып, жанын күйттеп, бұғып қалды?
...Айқын боп арамдықтар, адалдықтар,
Соғыста, сын сағатта сұрыпталды!..

8.

Жесірлер...
Жесірлердің күні құрсын!
Жесір қалсаң — айнаның сынығысың.
Құр сүлдерің...
Өксіген өмір кешіп,
Адамдардың ішінде тірі жүрсің.

Жесір болсаң — тамұқтың тұсындасың,
Бақыт кұсын басыңнан ұшырғансың.
Борап соққан есектің өтіндесің,
Сумаңдаған тілдердің ұшындасың.

Ерлі-зайыпты адамдар қарсы келсе,
Өз-өзіңнен қаймығып қысылғансың.
Бейпіл сөзге, бейнетке бағынышты,
Бәріне де көндігіп ысылғансың.
...Жесір болсаң — тамұқтың тұсындасың...

Жаутаңдаған жетімдер анасысың,
Қауқар болған қам көңіл панасысың.
Перзентінді санатқа қосу үшін
Сор-бейнеттен аласың жан ашуын.

Балаң үшін бөгейсің тасқыныңды,
Балаң үшін қарсы алып аш күнінді.
Түні бойы дөңбекшіп төсегінде,
Көз жасымен жуасың жастығыңды.

Бақастықты басыңнан қарғытасың,
Зарыққанда запыран — зар жұтасың.
Соқа айдайсың шалдығып, шаң жұтасың,
Қой соңында қиялды қаңғытасың.

Қиялыңда үмітің гүл ашады,
Нұрын төгіп шоқыдан күн асады.
Сондай сәтте бірауық ән саласың,
Салған әнің жоқтауға ұласады.

Құлақтарда сол сұңқыл қалады әлі,
Қайғы бұлтың қанша жыл тарамалды.
Балаларға бейнетің азық болып,
Шапанына жамау боп жамалады.

...Жесірлердің көйлегі бүтін бе еді,
Жанын күйттеп, жасанып күтінбеді.
Жылдағы алар сыйлығы орден емес,
Баласының бір класс бітіргені.

Нағиман ғой, Нақаң ғой жыр арқауы,
Қой бақтың деп оған кім сын артады?
Сүлейменнің сүрінбей Аманаты,
Жақындасып арманы — шығар тауы.

Өзі кейде нәр сызбай аш қалады,
Қой қайырған дауысы тас жарады.
...Он жылдықты баласы бітіргенше,
Ақ таяғын Нағиман тастамады.

9.

Жесірлер!
Қайғы жұтып, қарс ұрғандар,
Соғыстың соққысына жаншылғандар.
Өнеге мен өмірді емізіндер,
Таусылмандар, әзірше таусылмаңдар!

Жесірлер!
Тіршілікті тербескендер,
Соғыс өртін солдатпен тең кешкендер!
Жігерлерін семсер ғып сермескендер,
Ажалменен, аштықпен белдескендер.
Жеңіс күнін жетелеп, жеделдетіп,
Фашизмді көр қазып жерлескендер.

Жесірлер!
Жарын жоқтап шаш жұлғандар,
Баласы үшін бастарын тасқа ұрғандар.
Қытымыр қатал сыншы — ар алдында
Қасқайып емтиханды тапсырғандар.

ТӨРТІНШІ ТАРАУ

ҚАРАСАЗДА МЕЙІРІМ

1.

Той боп жатыр!
Қарасаз тойлап жатыр!
Қербез өлке керіліп жайнап жатыр,
Бар несібе қазанда қайнап жатыр,
Көңілдерде бұлбұлдар сайрап жатыр!

Той боп жатыр!
Шаттықтан нәр алып бір,
Мына дүние күлкіден жаралып тұр!
Қас арудай Қарасу сылжылдайды,
Мәз самалға күба тал таранып тұр.

Жап-жасыл боп жасанған Елшенбүйрек
Елжірейді шыңына таралып нұр.
Жеңіс жырын тынымсыз құйқылжытып,
Мөлдір көкте бозторғай қадалып тұр.
...Кеудеде қатып қалған қара қайғы
Сыртқа сырын шығармай қамалып тұр.

2.

Шағып кеткен соғыстың сұр жыланы,
Кей көңілдер құлазып тұнжырады.
Сонда да думанға кеп кіріп кетті,
Бір күрсініп ішінен тынды-дағы.
Қарасаздан топырақ бұйырмаған
Боздақты ойлап несіне қынжылады?!

Той боп жатыр, Қарасаз тойлап жатыр,
Қайсыбірі ән шырқап, сайрап жатыр.
Шаттық — толқын арнадан асып ағып,
Көңіл кірін жөңкілтіп айдап жатыр.

Бәз біреулер мас болып, жайрап жатыр...

3.

Бір мезетте дүркіреп көкпар кетті,
Көкпар кетті, құйын-жел соққан бетті.
Кеуделерде намыстар атой салып,
Жанарларда ұшқындап оттар кетті.

Көкпар кетті, ал ақын жаяу қалды,
Асқақ сезім жаншылып, қаяуланды.
Тарпаң тағдыр тағы да тулап жығып,
Мертігуге мәрт көңіл таяу қалды.
Жаяу қалды жетімек, жаяу қалды...

Жаяу қалды, жалыны сөніп кетті-ау,
Тең құрбыдан жоқшылық бөліп кетті-ау.
Жылқышы Қенжебектің, Қаратайдың
Балалары шаңына көміп кетті-ау.

Шаң емес, тұншықтырып нала басты,
Елден қалып егілу жарамас-ты!
...Мас боп жатқан бастықтың Шабдарына
Қарғып мініп, көкпарға араласты...

4.

Тебініп кеп көкпарға араласты,
Айқайласты, айқасты, сабаласты.
Масаңдау бригадирдің тақымынан
Жұлып алып, өңгеріп, ала қашты!

Бәйге Шабдар өр сілтеп аршындады,
Тұяқтары тасты илеп сартылдады.
Аршындады, демігіп алқынбады,
Бригадир кіжініп қалшылдады.

Мұқағали тізгінін тартынбады,
Жас та болса жан еді-ау нар тұлғалы!

Тоқтата алмас бригадир артындағы,
Бөгет болмас алдында жар тұрғаны.

Егесіп Елшенбүйрек жарларымен,
Жарысып бөктер жолдың шандағымен.
Бұлт етіп Бұрған сайға еніп кетті
Әкесінің үйреткен Шабдарымен...

5.

Қайда барып, қай жерге тоқтар екен?
Мерт болса, кімдер іздеп жоқтар екен?
Өмір деген осындай тартыс екен,
Өмір деген осындай көкпар екен!

6.

Тынды соғыс, тыншыды құйын — көңіл,
Ажалы жоқ пенделер үйінде жүр.
Тынды соғыс, үскірік ызғар тынды,
Қарасазда мейірім — жылынды өмір.

Ес жинады жанынан түңілгендер,
Бейнет жаншып, егіліп, үгілгендер.
Алайда бірден еңсе көтерген жоқ,
Бірте-бірте жазылды бүгілген бел.

Тоқтатқанмен көзден жас ағызғанын,
Өтеген жоқ өмірге қарыздарын.
Иықтарда баяғы күрек, кетпен,
Ат соқамен айдайды аңыздарын.

Жас баланы көмекші жолдасы қып,
Дән себеді диқан шал дорба асынып.
...Көз тігеді батысқа сөнбес үміт,
Көз тігеді жетімдер жолға шығып...

Қия алмайды өлімге боздақтарын,
Қиялдайды жесірлер таңды асырып...

Болмаса да үміті жалын атқан,
Жақсылыққа жориды таңын атқан.
...Қайсыбір «қара қағаз» қателесіп,
Кей үйді адасып көп аңыратқан...

Солай болар ма екен деп армандайды,
Қайтсін-ай, суға кеткен тал қармайды.
Бір-ақ сәтте жүректі орған қайғы,
Шаттық нұры шалар ма сор маңдайды?!

7.

...Ауылда шолақ бастық Ақтанберлі
Жетімді желкелеуді мақтан көрді.
Бригадир Біләл да бітіспеді,
Кеудесінде күшіктеп көкпар кегі...
...Көкөрім Мұқағали соқасына
Қайдағы ақсақ, жауыр, аттан берді...

Қолында белсендінің шоқпар мықты,
Әрқалай көтерді ғой артқан жүкті.
Табылмай әй дер әже, қой дер қожа,
Көрсеткен бар қараулық, сотқарлықты.
Ауылда жан сауғалап олар қалып,
Жайсаңдарды майданда оқтар күтті.

Мансапқа айналдырып артқан жүкті,
Жаңғыртқан-ды баяғы дақ-қалдықты.
Ел еңбегін өздері иемденіп,
Жоғарыдан мәртебе — мақтау күтті.
Сол үшін жетімдерге қамшы сілтеп,
Жесірлердің басынан ат қарғытты...

Мұны көріп пақырлар тарықты іштен,
Тарықты іштен, ыза бар жанып-піскен.
Бригадирдің қамшысы қатал тиіп,
Бір баланың жанары ағып түскен.

Уа, шолақ белсенділер,
Есте ме, есте ме сол күйрек күндер?
Көңілдерді жүдетіп, күйреттіңдер.
Ел сенімін нықпен көтере алмай,
Қыл шылбырға байлап ап сүйреттіңдер.
Арақ ішіп тайрандап, сайрандауды,
Ойрандауды дәл сендер үйреттіңдер!

...Сүрінбеді жас жігіт бұл асуда,
Көріп тұрып құдыққа құласын ба?
Арақсыз той —
Ол кезде қонақсыз той,
Той жасамай үйленді Лашынға!..

БЕСІНШІ ТАРАУ

НАР ТӘУЕКЕЛ, НАРЫНҚОЛІ

1.

Сабыр, сабыр!

Асығу жарамайды.

Жазылған жоқ әлі де нала-қайғы,

Ақын әлі шаңырақ көтерген жоқ,

Жетімдіктің зар мұңы тарамайды.

Жолыққан жоқ әзірше қалағаны,

Әлі ешкімді жарына баламады.

Қыздар, бәлкім, телміріп жүрген шығар,

Өзі бірақ қыздарға қарамады.

Кітапхана сөресін сарқып оқып,

Кітабы бар үйлерді жағалады.

Сұңқар ойды кітаппен тояттатып,

Тұлпар ойды кітаппен тағалады.

Сабыр, сабыр!

Он жылдық таусылған жоқ,

Нарынқол. Интернаттың қара наны...

Нарынқол. Интернаттың қара наны...

Алғаш көріп, қала деп шамалады,

Сұлудың сұлап түскен бұрымындай.

Тянь-Шаньның орманды сағалары.

Байынқол Қарасудай қалғымайды,

Бура толқын бұрқырап ағады әні.

Өз-өзінен бүлініп,

Дөңбекшиді

Жарылып кететіндей қағанағы.

Қаймығып қаһарынан қалтырайды

Төніп тұрған ақ қайың жағадағы.

Жас ақынның арғымақ қиялдары

Толқынменен толқын боп барады әні.

2.

Кез еді-ау ол-дағы бір қатал келген,
Қат-қабат қиындықтар қатар келген.
Қарасазда жоқ еді соңғы класс,
Өзінше «онжылдық» деп аталғанмен.

Ұстаздардың тілегі жастың қамы,
Солар ғой өмірге есік аштырғаны.
Директор Мақсұт ағай жас ақынды
Өзі әкеп интернатқа тапсырған-ды.

Интернат жайлы төсек, үйін берді,
Күпісін шешіп тастап, киім берді.
Басқа пәнді сақадай шиырғанмен,
Орыс тілі ерекше қиын келді.

Әрбір жырды мінгізген аттай көрді,
Сарайында сананың сақтай берді.
Мағынасы дүдәмәл болса-дағы,
Әйтеуір, жаттай берді, жаттай берді!..

Жаттай берді, кітаптан бас алмады.
Сауық-сайран, ойыннан шашау қалды.
Аулақ еді желөкпе саяқ жүріс,
Қыз-қырқынның құлпырып жасанғаны.

Тиын-тебен табылса кино барды,
Жақсы кино рақат күйге малды.
Кестелі де әуезді орыс тілі,
Өн бойына өрістеп, билеп алды.

Сирек ойнап тең құрбы қатарлармен,
Кітап оқып жолықты атар таңмен.
Ауылдағы Өмірзақ атасындай
Сырласатын күзетші Макар шалмен...

3.

Бір тілегі осылай орындалды,
Бір арманы осылай табылған-ды.
Мектепті үздік оқып бітірді де,
ҚазГУ-дің филфагіне қабылданды.

Қабылданды!

Білім бар, талап күшті.
Талабы сынақтарда дара шықты.
Амал қанша, мұнда да қу жоқшылық
Етегінен шеңгелдеп ала түсті...
Күн сайын түнеп шығар баспана іздеп,
Сәті түссе бір рет тамақ ішті...

Стипендия деген тек аты-дағы,
Қымбат шақта таңдайға татымады.
Дүкендердің сәресі тез босайды,
Саудагерге кетеді ақылары.

Бос әуре қамшыланып тебінгені,
Алдында бөгет — арқан керілген-ді.
Астаналық ауданнан келгендерге
Жатақхана, жайлы орын берілмеді.

Қытымыр қыс қылшылдап келмей тұрып,
Дұрыс шығар биылша шегінгені.
...Сопыменен шала туган бір арманың,
Мұқағали мұңайып кебіндеді...

4.

Оқымады қаражат тапшы болып,
Мұны жұрт әлденеге жатты жорып...
Келе сала қолына құрық алды,
Жылқы бақты... жүрген жоқ бақсы болып.

Белін буып бейнетті тапты келіп,
Желіккен жоқ мүрт қойып, шаш жіберіп.
Депутат қып сайлады көп ұзамай,
Ауылдастар ынталы жасты көріп.
Алғашқы сессияда-ақ сельсоветке
Шыға келді бақандай хатшы болып.

5.

Ұмытты арман-жыр боп жатталғанды,
Ұмытты күнде кітап ақтарғанды.
Жөн көрді салықтарды бұрын жинап,
Ауданға ақпар беріп, мақтанғанды.

...Аңсаған ақындығы адыра қап,
Әкім болып кетуге шақ қалған-ды...

6.

Аман қалды арманы, құламады!..
Зор мансапқа ұмтылмай бұдан арғы.
Өз еркімен өткізіп хатшылықты,
Кітапхана жұмысын сұрап алды.

Жағаламай жадағай тірліктерді,
Өмірден асқақ арман — жыр күткен-ді.
Ұлы мақсат біржола ұйқтаған жоқ,
Сәл ғана кірпік іліп, мүлгіп кетті.
Сұңқар көңіл селт етіп оянды да,
Тулаған тұңғиыққа сүңгіп кетті..

АЛТЫНШЫ ТАРАУ

ҚАРАСАЗДА ЛӘСИМАН

1.

Май тойы!

Майдың жыры...

Майдың гүлі...

Мейрлі күн сәулесі, айдың нұры...

Хрусталь сыңғырындай күлкілердің

Жартастан жаңғырық боп қайрылды үні.

Көңілге көктем нұры қонып тұрды,

Жер-әлем сән-сәулетке толып тұрды.

Аспанды тілгілейді қос қарлығаш,

Қос тірлік бірін-бірі жолықтырды.

Біз енді бөлек емес, бүтін дейді,

Күдік жоқ — көңіл жүдеп, түтілмейді.

Қос толқын бір толқын боп дөңгелейді,

Қос жүрек бір жүрек боп лүпілдейді.

Жапарлар ортақ үміт — шокты көріп,

Ажарлар алауланды шаттық еніп.

Бір көңіл бір көңілмен араласып,

Бір тілек бір тілекті тапты келін...

2.

Шибұт ауылы көсілген қойнаууда еді,

Сал бөктер, саяқ самал, сайран белі.

Шаттықтың шалқарына тоғытылып,

Бірінші Май мейрамы тойлауда еді.

Толықсып тойламаған үй қалмады,

Мейрамға шалқыған ән, күйді арнады.

Өнерпаз өрендердің сауығына

Кешқұрым үлкен-кіші жиналған-ды.

Сахна...

«Еңлік — Кебек» жүріп жатты,
Жұрт көз қадап, құлағын түріп жатты.
Басты рольде ойнаған қыз, жігітке
Риза боп шапалақ ұрып жатты.

Ойын емес,
Бұл сауық шындық екен,
Ойын болып басталған тірлік екен,
Жұртпен бірге қол соққан Әзімжан шал
Бата беріп жатқанын білді ме екен?

Білді ме екен жастарды жақтағанын,
Аяулысын ақынға сақтағанын.
Жұртпен бірге мәз болған Мәшине апа
Қарасазға қызының аттанарын?..

3.

Бір-біріне ант етіп сөз берген жоқ,
Алайда олар кездейсоқ кез келген жоқ.
Сондағы пьеса сөзін ұмытса да,
Рольдері өмірде өзгерген жоқ!..

4.

Ешкіммен ақылдасып қолға салмай,
Қасына күйеу қосшы — жолдас алмай.
Мұқағали серігін алып келді,
Ырду-дырду...
Ырымшыл той жасамай!..

Тиын әже!
Сүлеймен тірілгендей,
Көн қайғысы таспа боп тілінгендей,
Қораш тамды, «тәубе!» — деп, шыр айналды.
Алты қанат ақ отау тігілгендей...

Нағиманның жүрегі жарылғандай,
Өлгені кеп,
Өшкені жағылғандай,
Қапылыста зым-зия жоғалғаны
Қасына кеп, қайтадан табылғандай...

Дүрмек той көрмесек те қызық, аңыз.
Отау үйге баруға қызығамыз...
Жеңешем келін болып түскен күні
Көк серкенің сирағын мұжығанбыз...

5.

Жастар ғой...
Албырттығы жарасымды,
Асқар-асқар арманға құлаш ұрды.
Қиялдары самғайды қыран болып,
Алдарынан айқара нұр ашылды.

Келін түсті...
Қарасаз сынасын кеп,
Ширықсын,
Ел сынына шыдасын деп,
Өр мінез, өжеттігін таныды да,
Ләсимаға ат қойды Лашын деп.

6.

Ақын жары қандай жан,—
Білеміз бе?!
Жары жасық ақынмен жыр егіз бе?
Тіршіліктің қамытын сал мойныңа,
Сән-салтанат, байлықтан күдер үз де!

Өрлемейді дәулетін,
Төмендейді...

Таңдап киер көйлегің көбеймейді.
Бала-шағанды өзің бақ,
Нан тауып бер!
Оған ақын бұрылып бөгелмейді!

Сөз айтпа қазан-ошақ, отын жайлы!
Ондай нұсқау жадында тоқылмайды,
Өрге беттер өрісін түзден ізде,
Үй күшік боп қасыңда отырмайды.

Саяқ жүрген сағатын түгендеме,
Ауыздықтап тізгінін бұрам деме,
Шылбырын да бос жібер ұзын тағып,
Ноқталасаң — ноқтала,
Жүгендеме!

Сен ақынмен шын жар боп табыстың ба,
Кәкір-шүкір тірлікпен алыстырма.
Қайсыбір өлең сатқан саудагермен
Ол да сендей ақын деп салыстырма!

Салқын сөзбен санасын бұрғылама,
Шәй-пәйінді күліп бер, тұнжырама.
Тұнжырама!
Көз жібер келешекке,
Ойлама тек бүгінгі күнді ғана.

Рас, кейде түңіліп, тарынарсың,
Жабығарсың, жыларсың, жалынарсың...
Аңсары ауған бетінен қайтара алмай,
Құрбандық боп өлеңге шалынарсың.
Сонда да сыртынан сөз қабындырма,
Тұп-тұнық мөлдіреген ары қалсын!

Ақынның кейде әлемге сыймасы бар,
Аларыңды абайлап, сыйласып ал.

Айтпақшы, ми — қазанға маңайлама,
Миында жарылатын миңасы бар.

Кейде бір қас батырдай қол бастаған
Жер бар ма бұл арада ол баспаған.
Айрылып қалма сонда, жанында бол!
Қорғай біл жол бикедей «жолдастардан»!

Кейбірі келте жолға сүйрелейді,
Сүйрелейді, тезірек күйре, дейді.
Кейбірі өсек-жалын қаулатады,
Дабыра қып, таудай қып түймедейді.
Кейбірі жөнін тауып жылынуға
Маздаған нұр-сәулеге үймелейді.

Біреуі садаға қып жазы, қысын,
Қалмайды ақынға ор қазу үшін.
Біреу жүр мүлт кеткенде акті жасап,
Құлап түссе, естелік жазу үшін.

Қорғамасаң, сол орға құлайды анық,
Бас иенді қорғай біл шыр айналып,
Түңілме астан-кестен толқынынан,
Асау толқын ағады лайланып?

7.

Ақын жары!
Сырыңа қанықпас кім?!
Кейде сен жанарыңнан жалын шаштың.
Ақын жаны алмас қой,
Ақ семсер гой,
Ақ семсерді жаныған шарық тассың.

Тағдырыңа төзерсің, жүгінерсің,
Жыр — бәсеке,
Бәйге боп тігілерсің.

Алмас жырды қайрасаң шарық тас боп,
Шарық тастай от шашып,
Үгілерсің...

...Мына қыстың қыраулы сызы бар ма?
Төзе біл,
Жазың жақын,
Күзің алда...
Ақын жаны — қыл қобыз күңіренген,
Қыл қобыздың ішегін үзіп алма..

8.

Лашынның кәсібі — мұғалімдік,
Салиқалы ойы бар, шыдамы нық.
Қосағымен мектепке бет түзесе,
Қарсы алдында жарқырап тұрады үміт.

Көңілдері көктем боп гүл ашады,
Қайран, жастық!
Жастықтың бұла шағы!
Екеуі оңашада көз қадасып,
Кімнің көзі өткір деп сынасады.

Әдемі үндер ән шырқап, жырласады,
Қиялдары қыран боп қырды асады.
Ренішпен ірітпей реңдерін,
Күнделіктер жазысып,
Сырласады...

9.

Қырсық боп тағы шалды-ау батылдығың!
Айтады мұғалім деп атыңды кім?
Диплом болмайды екен ұшқыр ойың,
Диплом болмайды екен ақындығың!

Әйтпесе бұл өңірде кітап қоймай,
Білімнің тұңғығын сапырды кім?!
Оқушыға бұзауын бақтыратын
Директорды тәртіпке шақырды кім?
Бақташыдан айрылған сол көк бұзау
Бұқа боп сүзгелі тұр ақыр бүгін...
Қырсық боп тағы шалды-ау батылдығың!

Оқытқан сабағының нарқы қалды,
Педсоветте қоштаусыз жалқы қалды.
Он бес жыл сырттай оқып қағаз алған
Биолог орыс тілін тартып алды...

10.

Бюрократ!
Сен қашан тыным көрдің?!
Әділетке,
Әлсізге қырын келдің.
Хауа Анадай кездейсоқ, заңсыз туып,
Дүниеге құдайдан бұрын келдің!

Халық үшін сен жүдеп, арымайсың,
Қоғам үшін қайғырып, налымайсың.
Өзгелерден өзіңді биік ұстап,
Құдайды да, заңды да танымайсың!

Танымайсың!
Дегенмен жаттап алдың,
Өзіңе өлшеп өзгертіп, шақтап алдың...
Заң — Бәйтерек!
Сындырып бұтақтарын,
Баспалдақ қып өрмелеп «Таққа» бардың.

Бірақ соған ұялып тершідің бе?!
Көз үйреніп кетеді ерсі мінге.

Адамдардың тағдыры,
Мемлекет,
Мекеме —
Сенің жеке меншігіңде!..

Қарақан басың үшін қам қыласың,
Сөз боп па — бала өксіп, шал жыласың!..
Мемлекет қаржысын қаңғыртып кеп,
Өзіңе арнап сарай салдырасың.

Жазылғандай туа сап пешенеңе,
Тайраңдайсың талтандап есе бермей.
Мәскеуге барып жүрсің,
Көрдің бе сен,
Лениннің пәтері неше бөлме?!

Ақын отыр күйініп өткендерге,
Қораш тамды пана қып өктем желге.
Ал сенің жалғыз балаң асыр салып,
Доп қуып жүр осынау көп бөлмеде.

...Бюрократ —
Сал бөксе, масыл жандар,
Кесірленіп, менменсіп, тасынғандар.
Айдаһар боп зәре-құт қашырғандар,
Түлкі болып қулығын асырғандар.

Жылмаң сөйлеп, құшағын аша алады,
Ашуыңды бір сәтке баса алады.
Жүрегінді жібітіп елжіреді,
Қажет болса көзіне жас алады.
Құрулы қақпанына тасадағы
Бұл оның маскировка жасағаны.

Бюрократ бар жерде мың қауіп бар.
Жармаса, жарылмайтын сыздауықтар,

Жұлмаса, жұтқа бастар арам шөптер,
Қоғамды шырмап өскен шырмауықтар.

Дыбыссыз атылатын сиқыр оқтар,
Ұялып, арлануға құлқы жоқтар,
Жан таппай арам тиын санайтындар,
Өнегесі жұқпалы микробтар.

...Соның бірі ақынға тап келген-ді,
Кегінің орайы кеп көптен бергі.
Сыныққа сылтау таппай жүруші еді,
Шаужайдан ала түсіп шап берген-ді...

11.

Дауласатын қатырма қағазы жоқ,
Жауласатын сүйеніш — сабазы жоқ.
Арыз айтып кіміне шағынады,
Кінәлайды тек өзін... жазалы боп!

Көше кезіп кетуге арланады,
Тек ойлары тентіреп сар даланы.
Емдеуге сырқыраған жан жараны,
Қайта-қайта қаламын қарманады.

12.

Шықпай жатыр...
Шықпайды-ау жыр асылы,
Бұлқынады ішінде бұла сыры.
Ақын жанын ұғынар бір адам бар,
Ол өзінің мияты — Лашыны!

— Дұшпаныңның табасын тыңдай берме,
Көңіл күсін көпсітіп тырнай берме.
Қалаға бар!

Жалғастыр оқуыңды,
Серпілші бір, сезімге сырнай бер де!

Анаң, Әжең — аманат мына маған,
Бейнетті қи,
Әдейі сұрап алам!
Біздің үйге тапшылық таң емес қой,
Жар бола ма төрт жылға шыдамаған?!

Шалдықсам, — арманыммен тынығармын,
Жаурасам, — үмітіммен жылынармын.
Қалаға бар, ой қажап опырылмай,
Мен ұқпасам, жаныңды ұғынар кім?!.

13.

Ақын көңілі шалқардай шалқып кетті,
Жұпар самал алдынан аңқып кетті.
Бесіктегі Майгүлін бір иіскеп ап,
Қайдасың, — деп, — Алматы?
Тартып кетті...

Тартып кетті ақынның жаны шалқып,
Атқандай қарсы алдынан таңы балқып.
Алматы алатындай бағын ашып,
Аттанды Алматының... дәмі тартып...

ЖЕТІНШІ ТАРАУ

АЛМАТЫДА АУА РАЙЫ ТАМАША

1.

...Жас жігіт Көк базарда ұн сатып тұр.

Ұн емес-ау, әуезді ұн сатып тұр:

— Ұн алыңдар, ағайын, ұн алыңдар!

Ұн емес-ау мұнарлы мұң сатып тұр...

— Ұн алыңдар, Нарынқол ақ бидайы...

Нан пісірсен, көмбеге қақ тұрмайды.

Қандай адам ақ нанды жақтырмайды,

Мұндай ұн оңайлықпен таптырмайды!

Үні неткен тап-таза мөлдір еді.

Базар шуын нөсердей сөндіреді!

Ырық бермей ынтанды көндіреді,

Өзіне де, ұнға да төндіреді.

— Ұнымды ал! — деп жас жігіт жар салады.

Дауласпады қанша алды, қаншаға алды?

Үні бітіп қарлыққан ташкенттік шал:

«Шіркін-ай, жалдасам!» — деп тамсанады.

Әп-сәтте жалап-жұқтап қойғандай қып,

Лезде бес дағар ұн болған ғайып.

Жас жігіттің сұқтанып дауысына,

Күтіп тұрды Әнуарбек Байжанбаев!..

2.

Жас жігіт Нарынқолдың ұнын сатқан,

Өктем дауыс басқадан бұрын сатқан.

Ол ұн сатып тұрғанда

Мына жақта

Дикторлар конкурсы жүріп жатқан.

Ойланған жоқ: ат басын бұра берді,
Албырт сезім ойланып тұра ма енді.
Конкурсқа барды да қойып кетті,
Қойып кетті...
Диктор боп шыға келді!

Несін еске алайын көшкен жерді?!
Тағдырдың бір түйінін шешкен жерді?!
Рақмет, Лашын!
Бес дағар ұн
Жұмысқа киіп барар костюм болды...

Студенттің киімі жалаң еді,
Соған бола Лашын алаң еді.
...Оқып жүрген шет тілі — неміс тілі
Былдырлаған күйінше қала берді.

Диктор болды...
Тәп-тәуір табыс келді.
Өнерлі де өрісті ағысқа ерді.
Түсінде жоқ кәсіпті тез меңгерді,
Әнуарбек ағасы дәріс берді...

3.

Көк базар...
Көне базар...
Сайтан базар...
Таразылап бағынды байқар базар.
Кесіп-пішіп бағанды айтар базар,
Мөп-мөлдір тұнығынды шайқар базар.

Көк базар көздің нұрын жаулап алды,
Көк базар көңілдерді баурап алды.
Қайсыбіреу алданып, дауға қалды,
Қайсыбіреу ақшаға аунап алды.

Көк базар ашыққанды тойындырып,
Көк базар жылытады жаурағанды.
Қойшы, әйтеуір... арамдық, адалдықтар
Осынау көк базарда саудаланды.

Кейбіреу сойып әкеп мал сатады,
Сатылады, алып кел болса тағы.
Кейбіреулер сатады маңдай терін,
Кейбіреулер ұрлап кеп... ар сатады...

Көк базардан көресің жылағанды,
Көресің арақ ішіп құлағанды,
Көк базардан табасың несібенді
Көк базардан аласың сыбағанды...

4.

Баяғы ұн сататын күні қалды,
Жас жігіт базар сырын ұғынады.
Пәтері дәл түбінде тұрса-дағы,
Көк базарға жолшыбай жуымады.

«...Қайырлы таң, жолдастар!
Қайырлы таң!
Кең-байтақ өлкемізге жайылды таң.
Ояныңдар, әлеумет, ояныңдар!
Таң атты,
Тіршілікке жағылды шам...

Ерте тұрған еркектің ырысы артық,
Ерте тұрған әйелдің бір ісі артық.
Уақыттар өлшеулі, ұмтылыңдар
Өне бойды өмірдің нұры шарпып...

Алтын күннің сәулесін қарсы алайық,
Ояндық деп әлемге жар салайық,

Ояныңдар!
Оянсын барша халық!
Бойкүйездік дегенді ар санайық.

Қалғымаңдар!
Оянып, жол басайық!
Алда күткен арманға жалғасайық!
Тұлпар өмір тұрмайды қантарылып,
Жұртта қалмай, жалына жармасайық!..»

5.

...Дабырламай, дамылдап дала жатыр.
Түн көрпесін бүркеніп қала жатыр.
Жас жігіт ұйқыдағы тіршілікті
Оятуға асығып бара жатыр.

Нұр құшқанда Алатау шоқылары,
Микрофон алдында отырады.
«Тыңдаңыздар, жолдастар, тыңдаңыздар!
Эфирде соңғы хабар оқылады...

Жаңалықтар!
Ең соңғы жаңалықтар!
Тыңдаңдар, далалықтар, қалалықтар.
Мынау тыныс-тірлікке ой жіберіп,
Өнегеден, ерліктен нәр алып қал...»

Соңғы хабар тарайды таңды атыра,
Қызыл құмды жел борап шаңдатуда.
Қостанай, Ақмолада жауын-шашын,
Ауа райы тамаша Алматыда!

Тамаша Алматыда ауа райы,
Апай төс Алатаудың бауырайы...
Осынау көз сүрінген көркіне сай,
Думанды қызығы да бар ұдайы.

Бар оның көңілге нұр құятыны,
Бар оның кеудеге сыр жиятыны.

Шежіре шертіп тұрған музейі бар,
Бар оның талант толы театры!

Табылды ойға нәр, жанға шырын,
Іздене бер, тек қана алма тыным!
Күндері дауыл болсын, жауын болсын,
Ауа райы тамаша Алматының!..

6.

...Көк базар!
Көк базар тұр тосып алда,
Осы арада қасы бар, досы бар да.
Осы араға келесің амалсыздан,
Бақытыңнан адасып, қосыларда...

Құлағыңда базардың шуы қалар,
Танауыңа мантаының буы барар.
Сыра сатқан жын ойнақ көк будкалар...
Ұрынғанның бойында уы қалар.

Талайлар көк будканы танып алған,
Бүгін барса, ертесі тағы барған.
Түмсығын ақ көбікке тығып қойып,
Қалтасын тып-типыл қып қағып алған.

Көк базар...
Көк будкалар тосып алда,
Неге келді ол мұнда?
Досы бар ма?..
...Сыралатып қайтуға келген жоқ-ты,
Жазушылар одағы осы маңда...

7.

...Ол жүрген жоқ сыраға алаң болып,
Желкесіне мінген жоқ жалаң желік.

Жас ақындар жинағын құрастырған,
Сонда отыр ақын Қасым Аманжолов!

Қасым ақын!
Таланттың дара шыңы.
Қасым ақын — таланттың жанашыры.
Өлең өртін үрлеуге дайын еді
Бойындағы бар қайрат, бар асылы.

Шіркін-ай, келте болды-ау танысқаны,
Бір көрмеде қос дүлдүл табыспады.
Дүркіретіп өлең-жыр жазирасын,
Бір сөреде қос тұлпар жарыспады.
Бөгеттерді қопарған толқындардың
Кейін... кейін қосылды ағыстары..

Бір-біріне сырларын ағытпады,
Өр ақын жас талантты танып қалды.
Нұрлы көзін бір қадап, жымиды да,
Өлеңдерін аялап алып қалды...

Соның өзі-ақ көңілді кестеледі,
Самал үміт алдынан ескен еді.
Жыр жинақтың қондырып пұшпағына,
Қасым ақын тұсауын кескен еді.

8.

Кесілмепті!
Жок, әлі кесілмепті.
Қөсем көңіл кең сілтеп кесілмепті.
Қаламы қаңтарулы... шиыр түйін
Сәл ғана босағанмен, шешілмепті.

Алғашқы жыр жалын боп тарамалды,
Бәлкім, тек оқырмандар бағалады.

Үкім айтар сын жазғыш ағалары
Жазбақ түгіл, пыскырып қарамады.

Алғашқы жыр ешкімге еленбеді,
Алғашқы үміт ақысы төленбеді.
Көңілінің тасқыны төмендеді,
Бәсірең,— деп күдікті көгендеді.

Алғашқы жыр сезімін суытты енді,
Талап емес, көңілге күдік берді.
Алғаш қаламақы..
Көк базарда
Ағаш аяқ орысқа жуып берді...

9.

Өлеңнің тарау-тарау өрісі бар,
Таңдағаның сенікі — бөлісіп ал!
Көңілдің ала бөтен құйыны бар,
Ол, сірә, ақындықтың желі шығар.

Ақындық жүргізбейді-ау бір ізбенен,
Өмірі өне бойдан жыр үзбеген.
Өзіне ұнасымды үн іздеген,
Ақындар — көбелектер гүл іздеген.

Ақындыққа кім төзіп көндігеді,
Көңілінде көшкін ағып, сел жүреді..
Тоң қабақ, суық жанар, ызғарлы сөз
Ақындықтың жалынын сөндіреді.

Бықсыған өсектерге тұншығады,
Кеудесіне лайсан сыр тұнады.
Жылы сөзге түлейді, құлпырады,
Шыңыраудан шымырлап жыр шығады.

Ақын көңілі әрқашан нұр сұрайды,
Өлең — қарыз: өтелмей тыншымайды.
Көш бастаса, көңілі көкке самғап,
Жұртта қалса, күшіктей қыңсылайды.

Ақынның бар байлығы — армандары,
Армандары — мият қып қармағаны.
Арманменен шайылар қайғы-мұны,
Жойылады көңілде қалған-дағы.

...Бір үміті ақынның тұншықты әні,
Сондықтан да кеудеден жыр шықпады.
Бір жағынан абалап алаңдатты
Тұрмыстың қанден иттей қырсықтары.

10.

«Мына тұрмыс қайткенде түлейді енді?» —
Өзін-өзі кінәлап, міней берді.
Түлкі құрсақ үй іші еске түссе,
Көңілі жүдей берді, жүдей берді...
Киліккені — тұрмыстың шырғалаңы,
Тікендері ойларын тырналады.
Жалғыз жүріп жан күйттеп саяқтамай,
Анасымен, жарымен бір болады.

Бірге тұрса — шаттығы шашырамас,
Қынынан бір суырылар асыл алмас.
Ой-қиял күте тұрсын,
Семьянды
Құр арман ақша болып асырамас...

Әзірше тежеу қажет шалқар ойды,
Шалқар ойды, қиырсыз байтақ ойды.
Ақын көңілі — жыл құсы,
Шарықтап кеп,
Қарасазға қайрылып қайта қонды.

ЕКІНШІ БӨЛІМ

Қарасазда басталған жыр

СЕГІЗІНШІ ТАРАУ

ҚАРАСАЗДА ШУАҚ КҮН

1.

...Па, шіркін, Қарасаздың таңы қандай,
Самалы аймалайды жаны қалмай.
Маңдайы жарқырайды Елшенбүйрек,
Маңдайын қызыл шоққа қарығандай.

Шашырап тау белінен нұр асады,
Жасанған табиғаттың бұла шағы.
Тұп-тұнық Қарасудың иірімі
Сыбырлап әлдеқандай сыр ашады.

Желпіген желбіретіп ну самалы,
Жалаңаш жапырақтар бусанады.
Жанарлар әсемдіктен тоят тауып,
Құлақтар құйқылжыған үн шалады.

...Па, шіркін, Қарасаздың талма-түсі,
Тал түсте тасқындайды арналы ісі.
Осынау тіршіліктен жырақ қалып,
Манаурап үйде жатқан бар ма кісі?!

Жан бар ма еңбекке қол ұсынбаған,
Кеудеден намыс құсын ұшырмаған?!
Осынау шабындықтың шалқарында
Тынбайды шалғы даусы ысылдаған.

Серпіліс!
Сел бұзылып ағындайды,
Мына жұрт қашан ғана дамылдайды.
Ынтасын ырыс күткен бұл ортада
Бос белбеу, бойкүйездік табылмайды.

...Па, шіркін, Қарасаздың іңірін-ай,
Көз ашып жұлдыздардың тірілуі-ай!
Айрандай ақ шуағы ақтарылды,
Айқайтас шоқысына сүрініп Ай...

Арнадан аңқып самал аңырады,
Самалда саумал иісі бар ұдайы.
Қарасаз боз көрпесін қымтанады,
Шам жаққан терезелер жамырады.

Па, шіркін, Қарасаздың түні қандай,
Түнінде бүгіп жатқан сыры бардай.
Даң-дұны тіршіліктің абыр-дабыр,
Мақпал түн құшағына тығылардай...

Жым-жырт,
Үнсіз төнеді түн төбеден,
Кім қалды түн көрпесін бүркемеген?
Ауылдың бірте-бірте шамы сөнді,
Иттердің жағы талды діңкелеген...

Тым-тырыс түн көрпесін жайған дала,
Қарасаз, тыныш ұйқта, қайғы ойлама.
...Бейнеттен бел босатып, мызғып кетті,
Қарасаз ұйқтап жатыр...
...Айқайлама!..

2.

Жым-жырт,
Үнсіз төнеді түн төбеден.
Тек ақын түн көрпесін бүркемеген.
Ойы да, қаламы да тентірейді..
Ұстатпады шу асау, үркек өлең!

Жым-жырт,
Үнсіз ауылдың шамы сөнген,
Өзенде бақаның да жағы семген.
Тек ақынның шырағы жылтырайды,
Тек ақынның бойына ағыс енген.

Өлең..
Өлең — өшпеген арманы ғой,
Арман өлсе, ақынның намысы өлген.

Кей кездерде қиял шаршап, еңістеген,
Кей кезде шалыс кетіп, келіспеген.
Осының барлығына сен кінәлі,
Сен кінәлі,
Пері өлең!
Періште өлең!..

3.

Өлең оған жол бастап бұрын жүрді,
Аңқылдаған ақ пейіл сырын білді.
Жоламайтын тойларға жолықтырып,
Ұрынбайтын жерлерге ұрындырды.
Ілінбейтін қармаққа қызықтырып,
Сүрінбейтін тоғанға сүріндірді.
Татымы жоқ сусымен шөлін басып,
Қауқары жоқ сәулемел жылындырды.
...Есесіне өмірді ұғындырды...

4.

Ақын адам ағыстан шет қалмайды,
Ағыспенен күндерге кетті алдағы.
Талай-талай соғылды жар қабаққа,
Кеудесінде алайда кек қалмады.
Ырызғы — рақатты іздемеді,
Залалды зардаптардан сақтанбады.
Абайсыз алда-жалда қателесе,
Кешірім сұрағанмен, ақталмады.
Бейтарап, бақылаушы еместұғын,
Жалауын жанып тұрған отқа арнады.

5.

Отқа арнады,..
Өрт еді-ау өшіккенге,
Қараулықты қарсы алған тосып кеуде,
Қаны бұрк-сарқ қайнайды тамырында,
Қайсыбір қиянатты есіткенде,
...Жалғыз майданда өліп,
Жалғыз қалған
Кемпірдің пенсиясы кешіккенде,
Ар жағында аждаһа отырса да,
Басып кірді не мықты есіктерге!..

Осынау ойып түсер мінезі үшін
Қағылды небір дәмді несіптен де...

Жәбірленіп, таппаған таянышты
Жетімдерге жалма-жан ара түсті.
Кеудемсоқ, озбырлардан қаймықпады,
Шап беріп жағасынан ала түсті.

Жол бастады ерлікке, ертендерге,
Қол бастады су тасып, сел төнгенде.
Қостюмін шешіп алып, от сабады
Қарасаздың шілігі өртенгенде.

Тал үшін де, ел үшін жаны құрбан,
Қорғайды жәбір-жапа, қамығудан.
Ол аулақ шалдығудан, жалығудан,
Тал үшін де, ел үшін жаны құрбан.

Қол қусырып үйінде отырмапты,
Кеуделерде арманның отын жақты.
Аманаты — ақындық!
Ол — халқының
Мерзімсіз сайланған депутаты.

6.

Ақын!
Ақын өлеңін алға ұстады,
Өлеңімен өткірлеп арды ұштады.
Өлеңменен айтылар алғыстары,
Өлең болып жазылар қарғыстары.

Өлең!
Өлең — Тағдырға өтініші,
Азасы да назасы, өкініші.
Өлеңімен өзіне де осып жатыр
Тікен болып қадалған тетір ісі,
Өлең — оның қаруы жауға шабар,
Өлең — оның қамалы, бекінісі.

7.

Өлеңменен күн кешіп, түн өткізді,
Түн өткізді, журналға жыр өткізді.
«Біздің жақтың іңірі», —
Бір топ өлең
Жыр түсінген жүректі дір еткізді.

Қаумалады шабыты, ауып қонды.
Жазушы еді қайғы-мұң, «қауіпті ойды».

Замананың аңсарын байқады да,
Жазып, жазып...
Жасырып, жауып қойды.

Өлеңменен қарсы алып таң атуын,
Өлеңменен жалын боп жанатұғын.
Сол бір кезде-ақ сезетін жырларының.
Ұран болып ұрпаққа қалатынын.

Өлеңменен көңілін желпіндірді,
Сезімдерін өлеңмен серпілдірді.
Алайда ондай акын бар екенін
Тек қана Лашын мен Еркін білді...

8.

Болмаса да ныктас, құрдас акын,
Өзімсініп Еркінмен сырласатын.
Студент інісімен қауышқанда,
Әзілі де жарасып, жымдасатын.

Осы менің жанымды ұғады-ау деп,
Өлеңін оқып беріп, мұңдасатын...
Екеуі ақ арманға мінгесін ап,
Ақ қар шөккен айбарлы шынды асатын.

Әр кездесу кеудеде шок қалдырды,
Оятты мүлгін, қалғып жатқан жырды.
«Қауіпті, — деп, — желбуаз желкен шабыт!»
Жеңіл-желпі тірліктен сақтандырды.

Әрбір сөзі інісін мақтандырды,
Үміт күтін ағасы жаққан жырды.
Уақыттың еншісі, сол көрсетер —
Аға үмітін ол қалай ақтап жүрді!

ТОҒЫЗЫНШЫ ТАРАУ

ҚАРАСАЗДА ҚАМ КӨҢІЛ

1.

Биіктеп жақсылармен нұрлы аспаны,
Солармен белден өтіп, шыңды асқаны.
Бар еді Қарасазда қатар өскен
Ақынның қимастары, құрдастары.

Қақталған қара боран өтіндегі
Заманның садағасы секілді еді.
Балалықтың базарын білмей бекем,
Ұлы Отан соғысының жетімдері.

Бейнетпенен жоңылған жон арқасы,
Бейнетпенен алынған жол ортасы.
Өткендері — жетімдік асулары,
Кешкендері — жоқшылық қоламтасы.

Ақын жанын ұғатын жан құрдастар,
Жан құрдастар — тел қозы, тағдырластар!..
Бесігінде ер жеткен балғын жастар,
Қолқа салса көңілді қалдырмастар.

Құрдастар!
Шаттықтың шалқарына бастайтындар,
Басыңды бұлт шалғанда қашпайтындар,
Күлкілер қоржын тамға жиналыпты,
Қоржын тамды көтерін тастайтындай.

Ақынның құрдастары көшелі еді,
Әрқайсысы өзіне көсем еді.
Көсем еді, шетінен шешен еді,
Шер шекпенін сыпырып шешер еді.

Кез келгені серкедей қол бастаған,
Бастаушысыз ешқашан оңбас қадам.

Құрдастары — қамқоршы ақынына,
Солар сенің қорғаның,
Сол баспанаң!

Жолдастарың жолыңды нұсқағандар,
Жалауыңды биікке ұстағандар.
Жолдастары ақынға үй салады, —
Шеттерінен балташы ұста жандар.

2.

Құрдастардың бұл берік кесімі еді,
Көсегенді көгертіп өсіреді.
Тағдыр салған шідерің шешіледі,
Қылғындырған қырсығың кесіледі.

Ақ сәуле-нұр алдыңа шашылады.
Ақ тілеу жол алдыңнан ашылады.
Қиындықтар, кірпияз көкбет Тағдыр
Алдыңа кеп бағынып бас ұрады...

...Мәңгі көктеп гүл көңіл жайқалады,
Бұл ақынның үйі деп айтады әлі.
Бақытты шаңырақтың саясында
Бақытты балапандар шайқалады.
Құрдастардың қарызын,
Тірі болса,
Жырдан шекпен кигізіп қайтарады.

3.

Ұшқындаған жанардан от өрілді,
От өрілді — еңбектер өтелінді.
Бір-ақ күнде қиылып ірге тасы,
Бір аптада кереге көтерілді.

Тері шығып сірескен көптен бергі
Қарасаздың палуан Токбергені.
Белағашты бел бүкпей көтергенде,
Оған ешкім серік боп дөп келмеді.

Мытып қалса сүйегің бор болады,
Басыңа кеп бақас күн орнағаны.
Тоқбергеннен қалыспай, ілесем деп,
Самай тері Сыдықтың сорғалады.

Биік екен жігердің өлшемдері,
Шаршадым деп ешкім де теңселмеді.
Келді-дағы қарқынға қарқын қосты
Нұртай шалдың ақ көңіл Бейсенбегі.

Ұшып жатыр қарағай жанқалары,
Жігіттердің бусанған арқалары.
Милиция мундирін шешіп тастап,
Бибатыр да қолына балта алады.

Мағыналы, маңызды сөздер шалқып,
Әзіл төккен тілдерден бал тамады.
Олармен келіншектері үндеседі,
Сыңғырлап күміс күлкі — алқалары.

4.

Кім күткен мұндай сойқан тұтқиылды,
Күлкілер кілт тыйылды, кілт тыйылды.
— Көке! — деген баланың жан даусына
Жалт бұрылып, жалма-жан жұрт жиылды.

Жақындама!
Мән-жайды алыстан үк!
Жан түршігер суретке барыспалық!..
...Көкпеңбек боп Тоқтарбай талып жатыр,
Қарағайға білегі жанышталып.

5.

Тоқтарбай
таянышы, ырысы еді,
Ырысы еді — дем берген тынысы еді:

Бел катайса бейнетін алар деген,
Тегі теңдес тетелес інісі еді.

Ақынның ақ армағын жаныштаған
Бұл да болса тағдырдың бір ісі еді.
Адыра қалған мына үйге кім кіреді,
Тойға арналған тамақты кім ішеді?..

Күйік жалын көңілді жалап кетті,
Ойды өлтіріп, бөлтірік талап кетті.
...Мұқағали мұраты —
Тағы бір той
Басталмай-ақ осылай тарап кетті...

ОНЫНШЫ ТАРАУ

УСТАЗ КЕРЕК ҰРПАҚҚА

1.

Алтын күз.
Қарасаздың атырабы.
Алтын көрпе жамылып жатыр әні.
Алтын күн алтын белден көз салғанда
Қоныраудың сылдыры шақырады.

Кілегей мұз бұлақтың қабағында,
Құба тал жапырақтан жаңа арылған.
Есінеме, ерте тұр төсегіннен,
Тез адымда, кешікпе сабағыңнан!

Кешігіп уақытты қаза қылма,
Аяғыңды жылдам бас, тез адымда.
Дегбірсіз сені күтіп тұрғандар бар
Білімнің осынау бір базарында.

2.

Әзірше саябырлап жырағына,
Арманның тереңіне тұнады үні.
Білімнің тереңіне бойлап кеткен
Қарасаз мектебінің мұғалімі.

Ойлары сол тереңге тоғытады,
Содан соң жыр шідерін ағытады.
Әзірше қарасаздық шәкірттерге
Пушкин атты бабасын танытады.

Достықпенен ұласып таныстығы,
Шекспирмен, Шиллермен тоғысты үні.
Шаруа ақыны Бернеспен сырласады,
Таңдап алған тілмашы —
Орыс тілі!..

Ұлы адамдар, ұлы ойлар қамалайды,
Сыр ашады, қуаныш, нала-қайғы.
Есенинмен, Дантемен қолтықтасып,
Ой зынданы — «Тамұқты» жағалайды.

3.

Қарасазда Қарасу байсалды аққан,
Жағасында тіршілік ой толғатқан.
Жағасында мектебі — күрке тауық
Өмір-бақи балапан шайқап жатқан.

Сабакта отыр сары ауыз шөжелері,
Көңілдері бал қаймақ көзедегі.
Бота тірсек болса да, болжампаз жас
Ұйып тыңдап ұстаздан сөз етеді.

Мұғалімнің беделі құлдырайды,
Құлақ таппай мұлт кетсе кезегені.

Пәтуасыз, безбүйрек тоғышардан
Шәкірттер де түңіліп, безер еді.

Мұғалім!
Орны бөлек тұлғалы жан,
Сымбатына сырнайлы сыр дарыған.
Өмірге ізгіліктің ізін салып,
Дән сапырған білімнің қырманнан.

Мұғалім!
Қызметі бөтен елден
Өмірдің өткеліне төтелеген.
Қылаңдаған қиялға қанат беріп,
Тәй-тәй басқан арманды жетелеген.

Мұғалім ел даусына қосады үнін,
Көрсетер жарқыратып таса күнін.
Қара қылды қық жарған төренісі,
Қамқоршысы, қорғаны осы ауылдың.

Таскындап тамырларда жыр ағыны,
Күмбірлеп күлақтарда тұрады үні.
Арнаулы дипломы болмағанмен,
Ақын да — өз халқының мұғалімі!.

4.

Қанатты сөз қайратқа жел береді,
Ден айтылса — ынтанын өрлегені.
Ақын бүгін қырқымға келу үшін
Уақытын әдейі бөлген еді.

Ақынның бұл өр мінез таскын жасы,
Сол мінезге үйренген дос-сырласы.
Күнде келіп «Найзагай» шығарады,
Солайтұғын қоғамдық тапсырмасы.

Келеді де газетке «жан салады»,
Жұрттың дағы осы еді аңсағаны.
Жалқауларды қуырып шыжғырады,
Озаттарды дәріптеп жар салады.
Тәлейім жұрт таласып оқиды да,
Дәмді сөзге ден қойып тамсанады.

...Бүгін бірақ... қабақтар қатулы екен,
Сызға оранған сәлемдер сатулы екен.
Кеше ғана жайдары тату мекен
Бүгін неге лайып сапырды екен?

Келіншектер неліктен қынжылады?
...Жас теріні жидітіп жүн жүлады.
Шопан ата жанары ызғар шашып,
Қой ұстаған балалар тұнжырады.

Аспаздарға қарашы барғын-дағы,
Қаңтарулы, жалынсыз тандырлары,
Орта қазан басы да ойран-топыр,
Ыдыс-аяқ бейкүнә салдырлады.

Мұң екен сәлем беріп таянғаны,
Шопан ата мән-жайды баяндады.
Қыстай күткен үміті зая кетіп,
Құм болғанын жасырып қоя алмады.
Шопан айтты:

— Мынаған қара! — деді, —
Өлген малды жаңылмай сана, — деді, —
Тік тұрғанын тірі деп есептеме,
Тұла бойы тұтасқан жара! — деді.
Мұны істеген кеудемсоқ белсенділер.
Бірге келген солармен арақ еді.
Өздерінше «сенбілік» жасамақ боп,
Көмектесіп қайтуды қалап еді.
...Мұны естіген ақынды ыза кернеп,
Сол сәтте-ақ өні өзгеріп сала берді...

— Тәйт! — демесе тәріптің қашағаны
Талай-талай тексіздік жасар әлі.
Ел ырысын еліріп басқа теңкен
Есерлерден қайтсе де өш алады.

Көңілдер бір шаң-тозаң көтерілді,
Бастарына төндіріп төте күнді.
Сол мезетте қабырға газетінде
Өлең болып фельетон от өрілді.

5.

«Жазды күн шілде болғанда,
Көк орай шалғын бәйшешек
Ұзарып өсіп, толғанда
«Сенбілік» жасап тыртындап,
Мәз-мейрам боп жырқылдап,
Белсенділер бас қосып,
Қырықтыққа қонғанда
Дөнен қойдың сүбесі
Қазанда жатты былқылдап.
Тойғызам деп бәрінді,
Жасың менен кәрінді,
Екі нықтан дем алып,
Самаурын тұр ыңқылдап...
Бакылайды қойшылар
Анадайдан тың тындап...
Көрейін деп келді олар
Жақсы менен жайсаңды.
Есеп шот қаққан саусақтар
Маңғазданып байсалды,
Енлі, міне, қайшы алды...
...Басбух алды қайшыны,
Бәтінкесі сықырлап,
Мандайдан тері шыпылдап,
Қай жерін кесіп алдым деп,
Жалтаңдайды көмекші

Өз-өзінен қыпылдап,
Ағаларға жағам деп,
Қайтсем бабын табам,— деп.
Есепші жүр жыпылдап,
Пысықсынып сыпылдап,
Тері шығып маңдайдан,
Шаңы шығып таңдайдан,
Бригадир бір жақта
Бастықсынып тықылдап,
Шақшақайдай шықылдап.
...Қабырғаны, сүбені
Тіреп жатыр қайшылар.
Тірі қойды тілгілеп,
Іреп жатыр қайшылар,
Белсендінің меселін
Қайтармайды қайшылар.
Өлтірді екен пешеуін? —
Жалтақтайды қойшылар...
...Сымайларды айғыздан,
Сорғалайды кермек тер.
Тына қалып ұмтылыс,
Ұшып жатыр шөлмектер,
Қара қиын қораның
Кұшып жатыр шөлмектер

Осылайша күш алып,
Тіл күрмеліп, тұсалып...
Оны кім бар байқаған
Жаңағы қызу қырғынға
Кірісіп кетті қайтадан...
...Бір жағынан масығып,
Бір жағынан ашығып,
Бір жағынан асығып,
Жонын алып құйрықтан,
Пісіріп жатыр шашылық...
«Сенбілік» жасап келдің де,

Қырқымды қанға бөктердің.
Қолхозға қанша сеп қылдың,
Қанша зиян шектірдің? —
Білейін деп кеп тұрмын.
Есепке жүйрік сендер ғой,
Шотқа сал да сытырлат!
...Осыны жазған көк тоқты
Өлгелі жатыр тыпырлап...»

6.

Уытты жыр кәдеге жарап кетті
Ешкім оны деген жоқ ағат кетті,
Кәрі-жастың қонақтап көкейіне,
Ертесінде-ақ аймаққа тарап кетті.

Қыран болып өлкеде жыр самғайды,
Самғаудан, жатталудан бір танбайды.
Кешегі кесір көңіл белсенділер,
Ішінен кіжінгенмен... ырсаңдайды.
Қалжыңға айналдырып, мәз болғансып,
Қырауын жібітеді жаз болғансып.
Кейбірі жиын топтан аулақтайды,
Өне бойын өртеген сөзден қашып...

7.

Түлкі бұлтаң түбінде құтылмады,
Қолға түскен қояндай тыпырлады.
Аға газет өлеңді қайта басып,
Құяң болып жармасты құтырғаны.

Көгертін өлең-жырдың көсегесін,
Аға газет өз төрін төсегесін,
Қырағы редактор Мейірбеков
Аупарткомда қаратты мәселесін.

Халық та оны қоштады, сауап көрді,
Тасырлық, тағылықты талант жеңді.
Сенбілікті серілік деп жүргендер,
Ар алдында селкілдеп жауап берді.
Өзімшілдік осылай жүгенделді,
Өз міндетін олжалап жыр өңгерді.
Қарт шопан жас ақынға бата берді,
Орталанған отары түгенделді.

8.

Ақын ба елдің мұңын жоқтамаған,
Ақын ба әділдікке тоқтамаған,
Ақын ба қиянатты, қараулықты
Өлеңмен үкім айтып соттамаған?!

Жалтандап жан-жағына көп қараған?!
Ақын ба кіржіңдеген қабақтарды
Асыранды тазыдай баққан адам?!
Ақыным деп атаған ел-жұртының
Сенімін серт қып ұстап сақтамаған?!
Егер де дәл осынау жолдан тайсаң,
Біржола тый жазуды!
Тоқта, Қалам!

9.

Тағдыр тағы шайқалып, сапырылды.
Алғыр ой, айқын дауыс, батыл үнді.
Аудандық газет қажет етіп еді,
Мұқағали арнайы шақырылды...

ОН БІРІНШІ ТАРАУ

НАРЫНҚОЛДА ЛЕНИН

1.

Журналист жаққан оттан нұр қоздайды,
Замана тынысына сыр қозғайды.
Журналистер — шетінен ақын жандар,
Айырмасы тек қана — жыр жазбайды...

Журналистер!
Керемет көпбіс жандар,
Шырғалаңға килігіп, тер қысқандар.
Сонылап өріс шалып,
Өрге ұшқандар!
Жаңалыққа жерік боп шөл қысқандар...

Тыным таппай журналист сабылады,
Небір жұмбақ сырларға қанығады.
Болат қалам сүнгі боп бойлағанда,
Қараудың қағанағы жарылады.
Қалтырайды пәрекор, жалақорлар,
Жазықсыздар жаладан арылады.
Топас пиғыл, тоңмойын тоғышарлар
Мүлт кетпес нысапаға алынады...

Бұл пәнидің өкініш, назы-дағы,
Журналистпен сырласып, саз ұғады.
Шежіре боп бар тірлік тізіледі,
Бар құбылыс қапысыз жазылады,
Адалдықпен мерейі үстем болып,
Құбыжықтың ақымы қазылады.

Өмірден зар жұта ма, бал тата ма, —
Әділдіктен келген ол қолхат ала!
Сондықтан Ұлы Көсем өз кәсібін
Журналист деп көрсетті анкетаға...

2.

Көсемді білу керек
Білу керек!
Тынысына құлақты тұру керек!
Қалдырған қазынасы — өз еншің ғой
Жатырқамай
Жасқанбай
Кіру керек!..
Идеясы тазарар тұнығың ғой
Тұнығына тартынбай сіңу керек.

3.

Осы-ақ шығар дос деген, жақын деген,
Көсем бүгін бірге жүр ақынменен.
Кеменгер ақсақалдан ақыл сұра,
Шынымен жазам десең ақылды өлең..
Ақылды өлең —
Тұздығы татымды өлең..

Көз алдымда кітаптар — естеліктер,
Міндеті де парызы кешке жүктер.
Көсем жайлы жазады көсем жандар,
Шүберекке жан түйген дос, серіктер.

Естеліктер — дәуірдің шындықтары,
Қан төгіскен қақтығыс сұмдықтары.
Ойлардың, пікірлердің қайшылығы,
Шым-шытырық күрестер құрылықтағы.

Естеліктер — ақиқат ақтың ісі,
Оқығанда — сайрандар бақтың іші.
Естеліктер — ойлардың бірігуі,
Пікірлердің бітіспес қақтығысы.

Естеліктер — достардың табысуы,
Ел тағдыры...
Мұң жұтып, зар ішуі.
Естеліктер — шыңғырған жан дауысы,
Жан дауысы —
Ар үні,
Намыс үні!..

4.

Ақынның іргесіне бақ тіреліп,
Бақ тіреліп, кеудеге шаттық еніп,
Көп іздеткен Көсемнің нұр бейнесін
Пешкова пәтерінен тапты келін.

Ұлы Көсем бейнесін шыңдай көрді,
Маңайына жеткенше тынбай келді.
Ленинмен, Горькиймен Мұқағали
Бетховен сонатасын тыңдайды енді.

«Аппассионата» сарыны күңіренген,
Көз алдында ақ айдың нұры келген.
Құлағына тылсымның сыры келген,
Көңіліңе көктемнің гүлін өрген,
«Аппассионата» сарыны күңіренген.

Таңдай біл құдіретті Бетховенді,
Замананың мұң-шерін шерткен ұлды.
Жырлаған құштарлықты, жек көруді,
Жырлаған қазіргінді, өткенінді.
Жырлаған жерде гүлді, көкте күнді,
Тыңдай біл, түсіне біл Бетховенді.

Баураған музыкамен сырлас жанды,
Жаулаған, жер-әлемді, нұрлы аспанды.
Москва, Пешкованың пәтерінен
Көсем жайлы сыр шертіп, жыр басталды.

5.

Жыр жазылды,
Маңдай тер — сиясы еді,
Жырдың ауыр соқпағы, қиясы, өрі.
Солай қарай талпынған таланттардың
«Советтік шекара» бір ұясы еді.

Ұясы еді төріне қондыратын,
Жаңа жырға орын бар орнығатын.
Тәй-тәй басқан сәбидей жетелейтін,
Теріс басқан бағытты оң бұратын.

Өтуші еді өлеңнің жиын-кеші,
Нәресте үміттердің құйын кеші.
Аудандық газеттен көп нәр алатын,
Нәр беретін әдебиет үйірмесі.

Түн ұйқысын өлеңге бөлген адам
Осы жерден басатын өрге қадам.
Жаңа жырды жабылып талқылайтын
Бас болып редактор сергек адам.

Шалқар шабыт ағысын тапқан жырды,
Нәсер болып, сел болып аққан жырды,
Қаламдас серіктері сапар тілеп,
Астаналық газетке аттандырды...

6.

Ақын бүгін өлеңмен нұр ұстайды,
Ақын бүгін өлеңмен тыныстайды.
Үлкен газет бетінде жарық көрді
Дастаны Ұлы Көсем — Ильич жайлы!

Ақын көңілі асқарлап таққа орнады,
Осы шығар басына бақ қонғаны.

Мейірімді жазушы Жекен аға
Алматыдан жып-жылы хат жолдады.

Арайланған ақ таңы атады енді,
Оралар-ау осынау сапар енді.
Тебіреніп, елжіреп, еміреніп,
Өз ағасы Әбділда бата берді.

Шат көңілдің шалқары шалқып жатты,
Күдік бұлты сейіліп, таң тіл қатты.
Әнуарбек, Зәмзәгүл кезектесіп,
Ақын жырын эфирде саңқылдатты.

7.

Күдік бұлты тарады, сезік өшті...
Алау-далау екіұдай кезі көшті.
Ақындықтың тұсауын өзге емес,
Владимир Иличтің өзі кесті!..

ОН ЕКІНШІ ТАРАУ

СЕРГЕЛДЕН БЕ, СЕНІМ БЕ?

1.

Бір кездегі бұл да бір арман шығар,
Қуа берсең, ол-дағы алдан шығар.
Шәуілдеген баяғы күшік — қырсық
Ілесе алмай, адасып қалған шығар.

Қалған шығар,
Жұлдызы жанған шығар,
Үстем болып намысы жан қамшылар.
Пенделердің кескіні перделеніп,
Өсектердің жақтары талған шығар.

Сұңқар сөздің қанаты бекінді ме,
Тұлпар ойдың тұяғы жетілді ме,
Ерке жүрек енгігін тоқтатты ма,
Серке көңіл сенімге секірді ме.

Желмен ойнап жалауы тігілді ме,
Тарпаң тағдыр бас иіп, бүгілді ме,
Асқақ мінез асау жыр алдына кеп,
Алдиярлап, жүрелеп жүгінді ме?!

Дастан жазды —
Қуаты білінді ме,
Таланына несібе ілінді ме?!

Дастан жазды —
Сол дастан ақындықтың
Артып қойды зіл-батпан жүгін міне...

2.

Бұл ақындық сенім бе, сергелдең бе,
Жоқ әлде екеуі де тең келген бе?

Біржолата қонды ма құдірет жыр,
Жоқ, әлде уақытша жел берген бе?

Ақындық тұғыры ғой ар-намыстың,
Арлы болсаң — аспанға самғап ұштың.
Ақындық шаруасы емес саудагердің,
Майда-шүйде тірліктің жанбағыстың.

Әкімдіктен, мансаптан құр қалдық та,
Еншімізге тағдырдан жырды алдық па?!
Қажет болса, аяма ақындықтың
Жолына өзіңді шал құрбандыққа.

Талант бар ма жетімді жұбатардай,
Қарсы соққан қамалды құлатардай,
Күлдірердей, күрсінтіп жылатардай,
Бейтанысқа сыр ашып, сынатардай?

...Жоқ, әлде жасанды өлең жазамыз ба,
Жасанды ақша жасаған күнәкардай?

3.

Тағдырым деп өлеңді тану керек!
Ойын емес, ойранды салу керек.
Аққаннан соң тасқындап ағу керек,
Жанғаннан соң лапылдап жану керек!
Сен өлеңді,
Жұрт сені тану керек!
Ол үшін Астанаға бару керек,
Бару керек!

4.

Жалғыз шауып жалқы боп бәйге алмайсың,
Бұйығы боп, мұң басып қайғы ойлайсың.
Адасқан қаз секілді сұңқылдайсың,
Желкені жоқ қайықтай қайрандайсың.

Байқайсың ба — ағынның беті қалай,
Ауылдағы өрістің шеті қалай?
Баспалдағын бастықтың жастанбасаң,
Кітабыңның шығуы екіталай...

5.

Астанаға ақынды жыр шақырды,
Жыр шақырды, әсем ән, күй шақырды,
Қара сиыр сатылып қасап болды,
Қарасазда бітпеген үй сатылды.

Сараң ақыл ағайын қалыс қалды,
Жайсаң орын, қызмет, табыс қалды.
Артынан қалмайтұғын қасқыр иті
Еркінге аманат боп табысталды.

Бұрылмады сенім шексіз еді,
Сол сенімі сертіне жеткізеді.
Қош болып тұр, Қарасаз!
Нар тәуекел!
...Ақын көші қалаға бет түзеді...

ҮШІНШІ БӨЛІМ

Астанада аспандап жүр

ОН ҮШІНШІ ТАРАУ

ҚУАНЫШҚА ҚҰН ТӨЛЕП

1.

Алматы құт шаңырақ босағалы,
Келсең, көне, төрге шық, қош алады.
Гүлге оранған шаһарды араласаң,
Көңілің де гүлденіп, жасарады.

Бұдан әсем жер бар деп дауласпалық,
Қала жатыр керіліп тау жастаның.
Мына шебер табиғат бар өнерін
Төге салған осында бау-бақша қып.

Қаланың қалың нөпір ырғағы да,
Толықсып тамылжыған гүл бағы да,
Алатаудың ақшулан шындары да
Сұранып тұр ақынға жырлануға!

Саялайды бақшада сайран көңіл,
Бар әлемге құшағын жайған көңіл.
Алматы — жаннат қала, жерұйығым,
Тай қазандай тынымсыз қайнайды өмір.

Әсем қала, демеймін «жан бақтырды»,
Иығында зіл-батпан салмақ тұрды.
Тастақта Мұқағали Мақатаев
Бір орыстың пәтерін жалдап тұрды.

Шындарға қондырғанмен қиял ұшып,
Жапырақ-арман тоңазып, жияды шық.
Өр көңілді өкініш шідерлейді,
Қызметтер жатады жиі ауысып...

Қызметті қиналмай табыстады,
Жайлы орынға жармасып жабыспады.
Желбіреген туым деп ар-ұятты,
Өмірін тек өлеңге бағыштады.

2.

Шықты-ау бүгін!
Жырлары да жинақ боп шықты-ау бүгін!
Төбесінен телміріп сұқтанды күн...
Тапшылыққа қалайша бас ұрады,
Қуанышты қалайша жасырады.

Осындағы ойы ортақ жолдастарға
Бір той жасап беруге асығады!
Бітіспеген тағдырмен бітім жасап,
Басындағы даң-дұнды қашырады.

Келсін бәрі — досы да, қасы-дағы,
Шығынданып, шарқ ұрып, шашылады.
Тау суындай бұрқырап тасынады,
Тау гүліндей жарқырап ашылады.
...Бір той жасап беруге асығады!

3.

Әттен, шіркін, той дәмі бұйырмады...
Осы шығар тірліктің сұйылғаны:
Быт-шыт қылып арманды, кете барды
Тәлкегі көп тағдырдың күйындары.

О, сұмдық, мынау дүние неғып кетті?!
Асқар тауын ақынның шығып кетті.
Кіп-кішкентай Майгүлін — қызғалдағын
Көшедегі машина қағып кетті!

Қағып кетті...
Іш күйіп жанып кетті,
Тағдыр тағы сертінен танып кетті.
Сорға біткен тетелес сойқан тағдыр
Ту сыртынан сойылмен салып кетті...

...Тек жылауға табиғат жас беріп пе?!
Жаны ашымай жас ғұмыр, жас көрікке,
Шарт еткізіп бір соғып сынап көрді,
Бас берік пе, жоқ әлде тас берік пе?!
Ақылды еді Майгүлі,
Ақылды еді!
...Миы жатыр шашылып асфальтте!..

4.

Үйір екен үйірлі қырсық әлі,
Ішті мысық тырнайды, тыншымады.
Ойсыраған осынау құрдым үйге
Мұқағали бір кіріп, бір шығады,
Өзегінде өрті бар, түтіні бар
Сол түтіннен шыға алмай тұншығады.
Тілегені, күткені осы ма еді,

Түтін емес, өмірден нұр сұрады.
Жырлаған жоқ — көңілі қыңсылады,
Қайғы өртіне қамалып, тұншығады!
Бұл пәнидің қуаныш, салтанаты
Бәрі жалған екен ғой, құрсын әрі!..
Осыны ойлап сай-сүйек сырқырады.

5.

Тағдыр солай еркіне көндіреді,
Мейірленіп ол қашан жөн біледі?!
Алдайды да аз ғана еркелетіп,
Қайта соғып, қайғысын төндіреді.
Өзегінде өрті бар, күйігі бар,
Немен ғана сол өртін сөндіреді?!

ОН ТӨРТІНШІ ТАРАУ

АРМЫСЫҢ, МАВР!

1.

Адастырса еншілес үлес — өмір,
Қаһарынан айрылып, жүдесе жыр,
Қарау тағдыр қағынып басынғанда,
Тіресе біл!
Қарсы тұр!
Күресе біл!

Күрес қана шындыққа берген ғұмыр,
Сонда, бәлкім, жылытар кеуденді нұр.
Өмір деген құралған қайшылықтан,
Қайшылықтар заңына зерденді бұр!
Көңіліңе нұр түссін, жарқырасын,
Көңілдегі көлеңке — перденді жүл!
Әлі талай қақтығыс алдыңда тұр,
Жерге қарап түңілме, жеңгенді біл!

2.

Ақын бүгін Маврмен сырласады,
Сырласады, ақшулан шыңды асады.
Жазира кітаптарға үңіледі,
Сонда екен дәні толық жыр масағы.
Жоқшылықтың жолында құрбан болып,
Баласы өлген әкемен мұңдасады.
Британия музейі, кітапхана...
Есігін Маврменен бірге ашады.
Ұлы адаммен тілдесіп, ұғынысып,
Тарихтың тынысын тыңдасады.
Бірте-бірте жақындап келе жатыр,
Көз алдында сомдалып тұлғасы эне.
Құдіретке құрметті қарауыл боп,
Тұра қалды сап түзеп жыр жасағы...

3.

Маркс солай дастан боп жырға айналды,
Кұлақ түріп әлеумет тыңдай қалды.
Ал ақын жан баспаған биіктерге
Қалай шығып кеткенін білмей қалды.

4.

— Адал дос аса қажет ақын жанға,
Доспын деуге онымен хақың бар ма?
Өзгермей, өмір-бақи қасында бол
Ақын сені шырылдап шақырғанда.
Жан сауғалап, жалтарып, безіп кетпе
Тонмойын тағдыр қайғы сапырғанда,
Бейкүнә басы дауға шатылғанда.
Кеуденді тос, қорғап қал
Қапылыста
Браконер — сын оғы атылғанда...
Адал дос аса қажет ақын жанға.

Сыншылармен дәм-тұзы жараспауда,
Қондырады көңілін қораш маңға.
Үдірейіп қарайды кейбіреуі,
Қатып тұрған қасаттан жол ашқанға.
Бала бақша жаттаған жырды мінеп,
Өлеңнің өлкесінен аластауда
...Сірә, мына бақастық толастар ма?

Кетсе деп көңілінен күн арайлы,
Түссе деп бір жарқыншақ сыналайды.
Қазақтың ұмытылған шалажансар
Сөздерін оятты деп кінәлайды.

Ақынның сазды сырын тыңдамады,
Тырнақ асты кір іздеп, мін бағады.

Ол жазғанды мен неге жазбадым деп,
Алдын қиып кеткенге тұлданады.

— Жүрген жері даңғаз, бүлік, дейді,
— Жазғандары жазықты, күдік, дейді.
— Болғанды бұрмалады, арыз жаз!— деп,
Ауылдағы шалдарды үгіттейді.

Ақыр түбі ақиқат расталды,
Ақын даусы шарлап жүр шын-асқарды...
Ақын даусы заңғарды жаңғыртқанда,
Қиқулап ұлар үні ұласқан-ды.

5.

Адал дос аса қажет ақын жанға,
Бейкүнә басы дауға шатылғанда.
Жалт беріп, бас сауғалап, безіп кетсе,
Ондай доста нәр бар ма, татым бар ма?!
Көреді де, мырс етіп бір күледі,
Несіне ренжісін пақырларға.
Пендешілік қала ма бұл жалғанда,
Бүріп түсер көңілің бүр жарғанда...
Сын — архивте, ал есте аңыз қалды,
Бал көңілге бір уын тамызған-ды.
Ақынға арнап балағат бар ызғарды,
Аруақтың да үстінен арыз жазды...

Маркс — Мавр:

— Мұнайма!

Іс ілгері...

Қасыңды да досыңды түсін,— деді.

Достың нарқын Маркстен ұғынды да

Энгельстің бейнесін мүсіндеді...

ОН БЕСІНШІ ТАРАУ

ҚАРЛЫҒАШЫМ, КЕЛДІҢ БЕ?

1.

Айнала алып таулар құлама шың...
Шұбарталда бір той бар ұлан-асыр.
Бұл өзі аты той деп аталғанмен,
Мағынасы маңызды ғұлама сыр!
Тарих ақсақалдың бір әжімі —
Аласапыран күн кешкен мына ғасыр.

Азаматқа сын болған өткелдері,
Асқар биік шың болған жеткен жері.
Қандай әділ өлшеммен есептелер
Алған шебі, аққан қан, төккен тері?!

Бұл ғасырдың есігін жылап ашып,
Шеккен бейнет шеңберден тұрады асып.
Сондықтан да ұрпақтар басын қосып,
Жатыр мына ғасырмен... кінәласып...

Бұл тойда жоқ мәз-мейрам, тасыр желік,
Таң қалмаңыз жанардың жасын көріп.
Ел бақытын қорғаған боздақтардың
Жатыр жұрт атын еске ап, асын беріп...

2.

Жайлау...
Жайлау төрі толықсып, толысқан-ды,
Шаңқан үйлер сап түзеп қоныстады.
Жиырмамыншы ғасырдың үш ұрпағы
Бүгін мұнда бас қосып, тоғысқан-ды.

Нарынқолдық өрендер жан-жақтағы,
Сабаздар — саны шағын саңлақтары —

Ұрпаққа ұран болған Октябрьдің
Келді мұнда ақсақал солдаттары.

Октябрьдің ақсақал солдаттары
Сыр ақтарып, ойларын салмақтады.
Арналы әңгімеге арқау болды
Өлкеге Қызыл жалау орнатқаны.

Ұлы Отан соғысының солдаттары
Сықырлап протезі, балдақтары,
Шұбартал жайлауына құйылады
Тағдырдың тарау-тарау тармақтары.

Ардагерлер!
Еңбегі жанған ерлер,
Уақытпен жарысқан тарлан ерлер,
Елін қорғап апаттан қалған ерлер,
Айдаһардың аузына барған ерлер!

Ұрпаққа үлгі ұранды рухтары,
Әрбір сөзі — жаныңды жылытқаны.
Кеудесінде ордені, медальдары,
Кеудесінде снаряд сынықтары.

Ардагерлер!
Соңында ұрпақтары,
Әлі күнге ұрпақпен бір саптағы.
Жиналыпты Шұбартал жайлауына,
Революция әуенін шырқатқалы.

Қарсы алып тұр Шұбартал жасыл белі
Ел-жұртының саялы, асыл жері.
Жиналыпты үш ұрпақ өкілдері
Шейіт болған ерлерге бас игелі.

3.

...Сахнаға ақындар көтерілді,
Жалын жырдан жарқылдап от өрілді.
От өрілді...

Алайда Мұқағали
Сонау топқа қосылмай, жеке жүрді.

«Мен бар!» — деп кеуде соғып көрінбеді,
Әлде бұл әдеп сақтап, шегінгені...
Қаладан бірге келген Оразақын
Інісіне ол сонда жолын берді...

4.

Ел сезбеген мұнда бір сыр бар еді,
Ақын жүдеп, өңі де сынған еді.
Қыршын әке, жетім ұл, жесір ана
Көз алдында көлбендеп тұрған еді.
Ақынды тебірентіп, теңселдірген
Күйзелістің, гөй-гөйдің ырғағы еді.

...Көз алдында той емес, Көктөбенің
Тұлық таспен тұлданған қырманы еді.
Мынау жайсаң жайлаудың қызыл гүлі
Гүл емес, арамшөптер жұлған еді.
Осынау арқан тартқан мықты жігіт
Соқа тартқан қазақи борлақ еді.

Тағы талай суреттер бұдан бөтен
Ғұмыр бойы елестеп тұрар ма екен?!
Мына бір сөніп тұрған кәрі жартас —
Кәрі қайғы төбеден құлар ма екен?!
Мына бір ирендеген Қасқабұлақ
Есігінде жастанған жылан ба екен?
Соны ойлап ақын көңілі қан қақсады,
Япыр-ай, адам жаны шыдамды екен!

Бой дел-сал,
Ой қаңғырып тентіреді,
Санасын бір сандалтып ертіп еді.
Өмірдің шатқалдарын ой шарласа,
Жартастарға соғылып, мертігеді...
Сондықтан ол несіне мәз болады,
Ол несіне жыр оқып желпінеді?!

5.

Тойдан ақын торығып, жасып қайтты,
Алаулаған жалынын басып қайтты.
Дегенмен, десте гүлдей олжасы бар —
Жырдың бір тылсым сырын ашып қайтты.

Жыласа егер жүрегің шын жыласын,
Тынырласын, кеуденді ұрғыласын.
Ойлар, ойлар миыңды бұрғыласын,
Сонда ғана шындық боп шыңғырарсын...

6.

...Ауыл барды,
Кенқұлақ сайын көрді,
Аралады бауырмал байырғы елді.
Су сұраса сүт берген, айран берген
Жер көңіл жесір жеңге жайын көрді.

«Қайран жеңге!» — жанардан тамды жасы,
Соғыс, соғыс қан болған қанжығасы...
Алдан шығып, ақынмен мұңдасады
Сыңарынан айрылған қарлығашы!

Елшенбүйрек!
Қарағай жасыл өрім,
Иығынан қиялай асып едің.

Жөнелді тұяғынан шаңы өрлеп
Асан ата мінгізген «Бәсіренің».

Тау өзені тас-талқан тасып жатыр,
Ақ көбігін ақтарып шашып жатыр...
Жастық шақтың осынау суреттері
Өмірбаян беттерін ашып жатыр...

Көз салсаңыз өткен күн — мұнар жайға,
Көшкен дәурен суреттен құралмай ма?
Қоржын тамның іргесін тінтіп шықты,
Бесігіне байланған жылан қайда?!

Қайда болсын?
Бар, әне, жорғалайды,
Жылан өлсе — ақынға ол да қайғы.
Барлығы да, бәрі де өрнектеліп,
Ақ қағазға өлең боп сорғалайды.

Ой шіркінде шек бар ма?
Болжамы көп...
Тебірентіп, толқытып, толғады кеп.
Мұқағали той дәмін татпаса да,
Алматыға оралды олжалы боп.

ОН АЛТЫНШЫ ТАРАУ

ДАРИҒА ЖҮРЕК ДҮРСІЛІ

1.

Дарига жеңге!
Арайлы арман еді,
Арман еді, салтанат саңлағы еді.
Өзі өлсе де өсегі көрге сыймай,
Ел құлағын еліртіп қалған еді.

Сыртта қалған өсегі қабындаған
Мына жұрт жүз қара деп қабылдаған.
Махаббаттың, намыстың құрбандығын
Ақтайтын бір адвокат табылмаған.

2.

Өсек әлі өлген жоқ, жанады әлі,
Тарау-тарау аңыз боп таралады.
Барған сайын құбылып, жаңарады.
Тірі қалған пенделер шімірікпей,
Табытын тәлкек етіп табалады.
Сұры жат, сумандаған суық сөздер
Тікенек боп ақынға қадалады.

Аяз шалған жүректе қырау бар-ды,
Дүр сілкінді, быт-шыт боп бұғау қалды.
Дариганың бағыштап аруағына
Құрыш қалам құлшынып тың аударды.
Осынау жеңгесінің бұлағында
Мөп-мөлдір, толқын-толқын жыр аунады,
Тұп-тұнық толқындаған сыр аунады.

Кесек шумақ, толқын ой туып жатыр,
Өсектерді өкшелеп қуып жатыр.

Дариганың жүрегін — пәк жүрегін
Лайсаңнан аластап жуып жатыр.

Неткен толқын, неткен жыр толасы жоқ,
Шарықтайды махаббат одасы боп.
...Даригаға ескерткіш орнатылды,
Ескерткіш орнатылды...
...Моласы жоқ!!!

ОН ЖЕТІНШІ ТАРАУ

АҚЫНДЫ АҚЫН ЖОҚТАЙДЫ

1.

Өлеңдер...

Өмір жайлы...

Өлім жайлы...

Өлім жайлы өлеңдер — қалың қайғы.

Кезінде жазып тастап құтылмасаң,
Санаңда сал боп жатып дамылдайды.

Қайғыны жазады ақын азаланып,

Мұңайып, ұйқы бөліп, назаланып.

Өлеңі өршеленсе, нөсерленсе,

Көңілі шығатындай тазаланып.

...Өмір — сапар қай жерде қиылады?!

Топырағы қай жерден бұйырады?!

Несібесі қай күні таусылады?!

Жыр нөсері қай күні тыйылады?!

Әзірше ауа жұтып тірі жүрсе,

Ол тағдырдың бір мысқал сыйы-дағы.

Қай күні бетің әрі бұрылады?!

Қай сәтте ыстық қаның суынады.

Қай сәтте тіл күрмеліп буылады?!
Қай сәтте жанар сөніп жұмылады?!

Қай күні шаңырағың тұлданады?!
Қай күні армандарың ұрланады?!
Еңкілдеп елден бұрын кім келеді?!
Күзетіп табытыңды кім қалады?!

Қиын ғой бұл өмірдің шырғаланы,
Бірде олай, бірде бұлай ырғалады...
Біреуден дабыл қаққан жыр қалады,
Біреуден сырнайлатқан сыр қалады.
Біреудің несібесін ит иіскейді,
Біреудің сыбағасы ұрланады.
Өлген күн біреу үшін ұлы дүрмек,
Ертесінде-ақ тым-тырыс, жым болады.
Ұмытылып қалады ондай өлім —
Жыртылған календарьдың бір парағы...

2.

Бір жұлдыз мөлдір көктен ағып кетті,
Ағып кетті, жарқырап жанып кетті.
«Қыршын ақын қиылды!» — деген хабар,
Суық хабар жүректі қарып кетті...

Кеше ғана шығарып салған еді-ау,
Бірге жүріп жол қамын қамдап еді-ау.
Беталысын, бағытын сұрағанда,
Қарақалпақ өлкесін таңдап еді-ау.

Ол ұшқанда қол бұлғап қалған еді!
...Өр іздеп, тұнық сүзген тарлан еді,
Тұла бойы тулаған арманы еді,
Қаруым деп қаламын қармап еді.
Жана ғана ұшқыны көтеріліп,
Жана ғана алаулап жанған еді.

...Жол ақы — тын-тебен табылған соң,
Бұл да артынан Көкіске бармақ еді...

...Төлеген сонда күтіп алмақ еді...

3.

Өмірмен өткен күндер жарыспай ма?
Адыра қап жиған пұл, табыс, пайда.
Көрінгеннің көзіне күйік болып,
Шашылып орта жолда қалыспай ма?!
Бір күні арғымағың омақасып,
Тағдырың табытпенен табыспай ма?!
Кособаның басында бір ажал бар,
Сұм ажал, сен шегінсен, алыстай ма?!
Ағайын ардақтысы мерт болғанда,
Басына бауырымдап барыспай ма?!
Жігіттер, боздақ өлді, боздап өлді,
Жүріндер, арулайық, намыс қайда?!

4.

«Барайық!» — деп ешкім де үн қоспады,
Үн қоспады — ол да бір мұң қосқаны.
Япыр-ай, Төлегеннің қайда кеткен
Жанашыр жолдастары, құрдастары?!

Зая кетіп шарқ ұрып сабылғаны,
Табылмады, бірі де табылмады!
Бытырап нұрдан қашқан тарақандай,
Сылтауларын бетке ұстап жабылдады.
Осы шығар ойынның тоналғаң боп,
Тынысының тұншығып тарылғаны!
...Көздің алды көмескі, тұманданып,
Жүрегі тұр бомба боп жарылғалы...
...Осы шығар Ажалға алғаш рет:
«Ел ішінде өлтір!» деп жалынғаны...

5.

Өзегіне күйік-шоқ түсіп кетті,
Қай-қайдағы ойларды күшіктетті.
Дарқан көңіл дағдарып, қусырылып,
Тұла бойын тұмшалап, қысып кетті.
Көрші орыстан несие сұрап алып,
Жасын түскен шынарын көрмек үшін,
Ерте үзілген сыңарын жерлеу үшін
Жалғыз өзі Нөкіске ұшып кетті.

6.

Ылди екен алдағы өр дегені,
Ақынның өлімі еді көрмегені.
Осы екен ғой қазасы шын ақынның,
Сол үшін-ақ бейтаныс жерге келді.
Кеше ғана жарысқа жарап тұрған
Жайрап жатыр дүлдүлі кермедегі.
Кеше ғана қанатын сертке сермеп,
Бұлтты жарып сұңқары өрлеп еді.
Міне, бүгін өкіріп, өксіп жылап,
Өз қолымен арулап көрге берді!..

7.

Кеудесіне кесел боп көп қайғы енді,
Досқа ұмтылып жүрегі соқпайды енді.
Жеңіл-желпі желікпе саяқ жүріс
Тұғырына тұрақтап, тоқтайды енді.
Тоқтайды енді!
Өлең боп көп қайғы енді,
Өкінішті күндерін соттайды енді!
...Жыр жолында қаламын еңіретіп,
Төлеген мен Қасымды жоқтайды енді.
Жоқтайды енді!

ОН СЕГІЗІНШІ ТАРАУ

ЖАНАРЫНДА — ЖЕР ШАРЫ

1.

Уа, Шабыт, тізгінді босатпашы,
Жиһанкез шал Қорқытқа қосақташы!
Аласұрған арманға өріс болмас
Үй күшік ой, от басы, ошақ қасы...

Қаңғытсаң қаңғыт мейлі,
Тек қалғытпа,
Ежарлыққа егінің отатпашы!..
Қалжыраса, қалғыса қамшыңды бас,
Уа, Шабыт, тізгінді босатпашы!

2.

Қарашы мөлдір көктің келбетіне,
Шіркін-ай, қалқыр ма еді тербетіле.
Бұл заман космостың дәуірі ғой,
Космостан үңілсе жер бетіне —
Шамасы келер ме еді жомарт бұлт боп
Жер шарын нөсерімен селдетуге?!

Жарайды...

Бұл мәселе шешілуде
(Болады ғой қиялды көшіруге)
...Орбитада ақын жүр шыр айпалып
Жер шарына үңіліп, тесілуде:
Мақұл-ақ нөсер болып жауды делік,
Құптайық құйын-арман кесімін де,
Азия — Анасының шашы өртенді,
Шамасы келер ме екен өшіруге?!
Сахара дымы құрып шөлдеп жатыр,
Өлімге мойын ұсынып көсілуде.
Айсберг — тауларды күр қаңғыған
Бола ма Сахараға көшіруге?!

Аштықтан азап шеккен нәрестелер
Қынадай қырылуда бесігінде.
Қанқұмарлық жоймақ боп тіршілікті,
Қамданып, қару сайлап, өшігуде.
Үреймен жердің шарын орай алып,
Қуанышты, үмітті тонап алып,
Жаңағы жарқыраған нұрлы жерге
Әп-сәтте қайғы бұлты қона қалып,
Ракета жамылған
...Кірпік шешен —
Жер шары барады әне домаланып!

3.

Бітті дей бер таусылып жыр кәусары,
Мәңгі түнек орнады, нұр қаусады —
Ол үшін жетіп жатыр наркоманның
Қиожаға жармасқан бір саусағы!
Сондықтан тілдесейік, келісейік,
Өтті ғой Тарихтың мылқау шағы!
Шерменделер шегінен барады асып,
Қасарысып, қарысып, қара басып...
Жөніңе көш адамзат, жөніңе көш,
Аруақтармен кетпейік араласып.

4.

Осыны ойлап жігері құм болады,
Ақынның адасады жыр-қонағы.
Тіршіліктен үміті үлессіз қап,
Сенімдері сылаптай сырғанады.
Ақ қоянның жымын да аңдып жатқан
Жыртқыш ойлар сезімін тырналады.
Егер де есер дауыл шын басталса,
Бұл ғұмырдан кім көшіп, кім қалады?
Несіне өлең жазып жыртаңдайды,—
Өлеңі де, өзі де күл болады!
...Біреулер түрмеде отыр жанын қия,

Біреуде сән-салтанат әдемі ұя.
Бұл өмір күйқылжыған күдірет қой,
Бейне бір «Күдіретті комедия!»
Соны ойлап ақын жаны жабығуда!
Жабығуда, қарс ұрып қамығуда.
«Тіршілікте бір көріп қарайын!» — деп,
Қойып кетті Дантениң «Тамұғына!»

5.

Жок, Тағдыр!
Алған беттен аумау керек!
Өртке қарсы өрт болып қаулау керек!
Жақсы жыр миллиондар сыбағасы,
Миллиондар жүрегін жаулау керек!

Кетпес ізгі ецбегің бекер күйіп,
Күреске түс белінді бекем буып.
Чили — сенің жүрегін
Қан жоса ғып
Жұлып алып кеуденнен көтер биік!

Жүрек!
Жүрек — ардың гүл дестесі бұл,
Өмір үшін сәуле бол, өшпесін нұр.
Ильичпен қайта ақылдас,
Сын сағатта
Большевиктер қимылын еске түсір!

Кернеп тұрған кеуденді нала сазы
Ақтарылса, ақынға жарасады...
Қансыраған Чилиді Отан деп ұқ,
Оның да бір бар шығар Қарасазы!..

Өз қолыңда жеңілу, жеңу-дағы,
Өзіңе аян айбынды шеру бары.
Қосыл соған ақындық даусыңмен,
Арашала Пабло Неруданы!

ОН ТОҒЫЗЫНШЫ ТАРАУ

САҒЫНДЫРҒАН САРЖАЙЛАУЫ

1.

Москва!
Қалалардың ақсақалы,
Русьтің қасиетті қарт шаһары!
Москва таланттарды тағалайды,
Москва бағыт сілтеп, бақты ашады.
Москвадан тарайды жер жүзіне,
Арайлы алтын күннің ақ шашағы.
Кеудені жырға бөлеп, нұрға бөлеп,
Атады арманыңның ақша таңы!

Москва!
Русьтің қасиетті қарт шаһары,
Айқара ашулы тұр қақпасы әні.
Келгендер Кремльдің босағасын
Өр көңіл — мақтанышпен аттасады.

Кемеңгер Лениннің мавзолейін
Аялап, көз алдында сақтасады.
Куранттар жүректермен бір соғып тұр,
Секундтар тамырыңды тап басады.
Мәңгілік жанып тұрған Шоқ жұлдызы.
Жаныңа жалын құйып, от шашады.

2.

...Осы еді ғой арманы, көздегені,
Орындалды кәнеки өз дегені...
Бір кезде Москваның көшелерін
Қиялымен қыдырып кезген еді.
Шөліркеген сусынын қандырады,
Сұңқар болып самғайтын кез келеді.
Қазынасын білімнің қақтап сауып,

Түрленеді, түлейді өзгереді!
Арманның аспанында шарқ ұрады,
Жарқылдаған шабытқа сөз береді!

3.

Қарт Москва!
Мәңгілік жастығың бар,
Мәңгілік толастамас тасқының бар.
Соны айтып жар салып тұр көшеңдегі
Қолтума қола мүсін тас тұлғалар...

Тас тұлғалар — тарих перзенттері,
Дайын тұр қиялыңды тербеткелі.
«Біз де сендей мазасыз жан болғанбыз,
Жасқанба, қатарға кел, төрлет!» — деді.

Осы болар шабыттың шалқығаны,
Жырдың дәмін қауыздан аршығаны.
Тас тұлғалар қондырды иығына
Қырдан келген қыран күс —
Қаршығаны...
Тас тұлғалар ақынға міндет артты,
Өлеңінен адалдық, ар сұрады.
Тас тұлғалар талантқа бас үйретіп,
Тас тұлғалар талантты қамшылады.

Тас тұлғалар!
Азаттық жаршылары,
Әрқайсысы тірліктің шам-шырағы.
Тас тұлғалар — Тарих қарияның
Қатып қалған маңдай тер тамшылары...

Тас тұлғалар мәңгілік тағында тұр,
Көңілдің гүлдерайым бағында тұр.
Тіршілікті тапжылмай күзетісіп,
Рухтары халқының қанында тұр.

Жүректерде қорек боп ағып жатыр,
Кеуделерде дабылын қағып жатыр.
...Қасиетті Кремль іргесінде
Белгісіз солдат боп та жанып жатыр.

Белгісіз жан!
Белгісіз жоғалған кім?
Есте ғой, есте отқа оранған күн,
Жау ентелеп, қайғыға қамалған күн,
Үрей мендеп, үмітің тоналған күн...
Сол сәтте қаһарман ел дүр сілкініп,
Жасақ құрып
Жалынға оранған күн...

Осынау ойран-топыр апат шақта
Бейнесі белгісіз қап жоғалған кім?
...Кремль іргесінде жанып жатқан
Сүлейменнің сүйегі болар, бәлкім?

4.

«Мен сендерді іздемеймін», майдандастар,
Майдандастар, құшағын жайған достар,
Жаны бірге киядан тайған достар,
Қаны бірге суалған қайран достар,
Қайран достар!..

Қайран достар ақынды сағындырды,
Санасын сағынышқа бағындырды.
Қайта-қайта Қарасаз түске енеді,
Самалды Саржайлауы сағым құрды.

Сағынды Саржайлауын, сахарасын,
Сағынды саумал бұлақ татар асын!
Сағынды Қарасазын — қара өлеңін,
Қара жұртын басқарған отағасын.

Сағынды самал желін төтедегі,
Белдерін түбіт түкті бетегелі.
Мейірімді Москва, кешіре көр,
Кешіре көр, ауылына кетеді енді!

Москва, рақмет!
Ұстаз жандар
Біршама білім беріп, жетеледі,
Саржайлау сағындырды...
Кетеді енді.

5.

Тілендиев Нұргиса — Нұр ағасы!
Өнердің өрге жүзген ғұламасы,
Домбыра пернесінде пері саусақ,
Көңілдің көп күттірген құмар асы.
Қондырды сазды жырдың көгершінін
Музыканың мұнарлы мұнарасы!
Мұнара сазды әуенмен жаңғырықты,
Тәнті қып, тамсандырып барлық ұлтты.
Көңілге көбелегін қондырыпты,
Арманға алау шоғын жандырыпты,
Нұрғали мен Бақыттай сандуғаштар
Құмартқан құлақ құрышын қандырыпты.

6.

Музыка — жыр сәулесі, жырдың нұры,
Екеуі егіз туар, бір кіндігі.
Ойқастап, атой салып, алыс самғар
Қосылса ән бұлбұлы; жыр дүлділі.

Қос толқын қосарланып ақты осылай,
Қос жүйрік бірін-бірі тапты осылай.
...Ей, ғұмыр, ұзағырақ аялдашы,
Тоқтай тұр бастарынан бақ шошымай!

ЖИЫРМАСЫНШЫ ТАРАУ

ЖАНАЗА

«Дай им вечный покой...»

Моцарт

«Топырағы торқа болсын...»

Моцарт

1.

Ауру аты жазылған латынша,
Не дерсің мына қырсық, мына сынға —
Қабаған қасқыр иттей ала түспей,
Қайтер еді азырақ тұра тұрса?!

Науқас күтіп, кідіріп тұрмайды екен,
Бір меңдесе — бетін оң бұрмайды екен.
Сенделумен өткізген күн қайғы екен,
Кірпік ілмей өткізген түн қайғы екен!

Ортайып титықтаған ойран көңіл
Арнасына айналып толмайды екен.
Дәрігерлік сөздіктен науқас жайын
Біліп алсаң — бәрінен сол қайғы екен.

Сол қайғы екен, апыр-ай, сол қайғы екен,
Емдегенмен, жазуға болмайды екен.
Қақпас ажал қашан кеп әкетер деп,
Сағаттарын есептеп сорлайды екен!..

2.

Шіркін тірлік осылай бүлініп тұр,
Сенімі қыл тұзаққа ілініп тұр.
Арманы алып қашқан тұлпар еді,
Тұлпары ажал — жарға сүрініп тұр.
Тірелген жер — шындықтың шыңырауы,
Шыңырауға телміріп, үңіліп тұр..

Біледі: бұл науқастан құтылмайды,
Ғұмыр санап сағаты тықылдайды.
Баяғы көрік кеуде көтерілмей,
Көңілді ыстап жатыр түтін — қайғы...
Бұлтылдаған бұлшық ет сұлық түсіп,
Сүйек, буын қозғалса сықырлайды.
Қиынға дір етпеген қыран жүрек
Торғайдай қолға түскен тыпырлайды.
Тыпырлайды...
Амал не, құтылмайды,
Сонда да қабағы бір шытылмайды.

3.

Мейманхана бөлмесі күңгірт еді,
Күңгірт еді, тым-тырыс, жым-жырт еді.
Ағасымен қоштасқан Еркінді бір
Құлазытқан сұр тұман сыр бүркеді.

Япыр-ау, не деп кетті, не дегені:
— Енді мені аруаққа теңе,— деді.
Шарасыздың сөзі ғой бұл айтқаны
Желкені жоқ, ескексіз кемедегі.

— Қалқайып тұр құр сұлдем құламаған,
Ешкімнің ықыласын сұрамаған,
Ешкімге жалбарынып жыламаған,
Емханаға жалынар мынау ағаң...

Дүбірлетіп дүние құрамаған,
Бақ деңгейін байлықпен сынамаған,
Тапшылық тақырына тұралаған,
Тар төсекке таңылар мынау ағаң...

Бар қырсыққа бір өзін кінәлаған,
Құрсауламай сынығын сыналаған,
Кең дүние тарынып,
Талықсып кеп,
Тар төсекке танылып тынар ағаң...

Табар сонда біржола жанға тыным,
Бұл саған соңғы тілек болмақ, інім!
Құлағынды түріп жүр телефонға,
Хабарын күт,
Хабарын Алматының!..

Мен сонымен айымды батырамын,
Қапыдамын қайтейін, қапыдамын.
Айтпақшы, орамалға түйіп әкел
Бір уыс Қарасаздың топырағын!

4.

Мейманхана бөлмесі жым-жырт еді,
Жым-жырт еді,
Сәулесіз күнгірт еді.
Ең соңғы аға сөзі құлағында,
Еркінді сұр тұман бір сыр бүркеді.
Терезеден сұп-сұп боп көрінді аспан,
Быт-шыт болып, құлазып көңіл қашқан.
«Бауырым, батыл бол!» — деп жазып берген
Қолында өлең кітап — «Өмірдастан».

5.

Тіл ұшында айтылмай сұрақ қалды,
Аға кетті қоштасып,
Жыр аттанды...
Еркін жалғыз егіліп отырғанда,
Қастек пенен Сәкен кеп жұбатқан-ды...

6.

Көктемнің бір азалы күні келді,
Алма ағашы бұтаққа бүрін өрді.
Моцарттың жан ашуы —
«Жан азасы»
Табытының басында күңіренді...

ЭПИЛОГ

Аяз көңіл шабыт отын жақпас-ты,
Бүгін менен өлең безіп,
Бақ қашты.
Ой қожырап, тұғырына қона алмай,
Семсер сезім серттен тайып дат басты.

Хантәңірі мұңарланып қалғиды,
Мұнар басып бар әуенді, бар күйді.
Қанша пенде сол биікке жетуге
Белін буып, бейнет шегіп, жан қиды?!

— Менің орным етекте емес, төрде!— деп,
Ақ маңдайын самал сипап, жел жебеп...
Өршеленген өр мінезді өлеңдер
Мұнар тауға бара жатыр өрмелеп.

Өлеңдерді өрнектеген кемеңгер,
Дегендей-ақ: «Әлеметті менен көр!»
Қыран жырды өрлетеді биікке,
Ал өзінің жатқан жері —
Терең жер!

Терең жерде тек жатпайды кемеңгер,
Жер бетіне шапағатын себем дер.
Хантәңірі иығында жұлдыздар,
Жұлдыздары —
Мөлтілдеген өлеңдер!..

ҚАРАСАЗ

I.

Мынау жатқан Қарасаз —
Елшенбүйрек етегі —
Бір шеті мен бір шеті,
Тай жарысқа жетеді.
Жылап аққан жылғалар,
жамырап кеп қосылып,
Қарасу деп аталған,
өзен болып кетеді.
Қарасудың бойында
алақандай бір ауыл —
Малын бағып күн кешкен
момын елдің мекені.

Қарасуда толқын жоқ —
жай жылжыған ағындар,
Тасу, ашу көрсетпей,
ірімде дамылдар.
Жайлауында біраз ел
бие байлап тойласа,
Етегінде жастар мәз,
қағылады дабылдар.

Тұнық елдің осы еді,
сәулеті де дәулеті,
Бұл ауылда болмайды,
содыр, сойқан, әулекі.
Қарасудай мөп-мөлдір
ынтымағы шайқалмас.
Райымбек батырдың —
ырыс қонған әулеті.
Өсиеті бабаның
өнеге боп өнетін,

Үнсіз-түнсіз содан сон,
кірісуші еді жұмысқа —
Ауылдың ауыр бейнетін,
осылар енді ап қалды.
Есте ғой, есте, әлі есте,
Ұмытылмайды ондай күн.
Өкініш пен өксікті
өткердік орны толмайтын.
О, ғажайып, мұндайда,
қайғы да қайрат береді-ау,
Қарасазда сол жылдар
ауырған адам болмайтын.
Жалаңаш етке жыртық тон,
құрсағы ұлып жатса да,
Жұмыста жүрген колхозшы,
ешқашан жаурап тоңбайтын.
Қабырғасы қатпаған
он жастағы жетімдер,
Тулық тастың отына
тырмысып шығып орнайтын.

Көрмей-ақ естік осылай
сәбилік шақтың шуағын.
Ойнамадық бала боп
қырманнан ұзап бір адым.
Ғұмыры тозып, таусылып,
ажалы жеткен ақсақал.
Аңызда құлай салатын,
соқаның ұстап құлағын.

III.

Осынау соғыс ел үшін —
тағдырдың қатал жазасы,
Сондықтан соған арналды
халықтың ашу-назасы.

Қорпелдес тоқты сойылып,
 той-томалақ болатын,
Ішім-жем тапшы болса да
 көңілге шаттық қонатын.
Ошақтарда ақ тілеу —
 үміттің шоғы маздайтын,
Тағы да біреу келер деп,
 жүректер лүп-лүп соғатын.

Ақталып жатты кей үміт,
 датталып жатты кей үміт.
Қатердің бұлты қақырап,
 фашистер жатты жеңіліп.
Жақсылық хабар молайып,
 қорқыныш сезім сейіліп,
Қарасазды жайлаған
 қуаныш, қайғы телініп.

Қайсыбір үйде кемпір-шал
 екіұдай күйге тап болды,
Бір ұлына той жасап,
 бір боздақ үшін егіліп.
Қаңылтақ көрпе астында
 көз жасын төгіп жастыққа
Жас жесір жатыр дөңбекшіп,
 кабырғасы сөгіліп.
Әкесін танып үлгермей,
 күрсақта қалған жетімдер,
Жаутаң-жаутаң етеді
 әркімге қарап емініп.

V.

Қайғыра білген Қарасаз
 Қайраттана да біледі,
Адамдары қоғамшыл
 Отан деп соққан жүрегі.

Еңбектің қара қазанын
қайнатып жатты күн-түні.
Жылыбұлақтың жазығы,
Көктөбенің бауыры,
Қарасаздың түбегі...

Ақысыз-пұлсыз еді ғой
алапат азап шеккені
Орақпен астық орғаны,
уыстап тұқым сепкені.
Арық қазған диқанның
қолынан әсте түспейтін
Бір мүшесі секілді
күрегі менен кетпені.

Осынау күнге не болған,
шуағын сараң шашатын,
Осынау айға не болған,
дидарын бұлттар басатын?
Баланың аты бала ғой,
жұмыстан қажып кей кезде,
Ауылға қарай жылыстап,
ши сағалап қашатын.
Күдіретті екен-ау,
сондағы өмір талқысы,
Күдіретті екен-ау,
сондағы көздің тамшысы!
Еңіреп барып жетімек
етпетінен түседі
Жотаны жонып өткенде
бейнеттің зілдей қамшысы.

Естісе ұрыс біреуден
еңіреп бала құлайтын,
Бәрі де заңды секілді,
бәріне төзіп шыдайтын!

Кебеже қарын пештерге
жағатын отын жетпеді.
Бір партаға үш-төрттен,
сығылысқан баланың
Қызыл шақа саусағы,
домбыққан күрең беттері.
Бір класс үшін табылса,
бір оқулық жетеді.
Күйеден еді сиясы,
газеттен еді дәптері.

Осындай күндер өткен-ді,
осындай жылдар өткен-ді.
Осындай катал бір кезең,
балалық шақты бөктерді.
Катал да болса сол тірлік
уысындағы ұрпаққа
Қасқайып қарар тағдырға
қайсарлық берді, от берді.
Сондықтан олар барып жүр
сындарға небір шошымай,
Жағадан алса қиындық
жалтандамай, жасымай.
Батырларын Қарасаз
осылай шыңдап, суарды.
Хат танытты Қарасаз
ақындарына осылай...

VII.

Мынау жатқан Қарасаз —
Елшенбүйрек етегі,
Бір шеті мен бір шеті
тай жарысқа жетеді.
Бауырынан бастау ал,
аунап аққан бұлақтар

Жамырап кеп бас қосып
Қарасу боп кетеді.
Қарасудың бұл күнде
абыройы осындай
Берекелі ел-жұрттың
бейбіт жатқан мекені.

Қарасазды ақыны
жерұйыққа теңейді.
Осыған сай ырысы,
тынысы да кеңейді.
Ызғарсыз мәрт көңілдің
әрбір күні сәулелі.
Ынтымақты өмірдің
биік тұрар мерейі.

VIII.

...Айналайын Қарасаз,
Қасиетті бесігім.
Мен үшін мына ғұмырдың
айқара ашқан есігін,
Мәңгілік менің жырыма
үзілмес арқау өзіңсін,

Туған елдің туының
тұғыры болсам, несі мін?!
Өлеңім сенің тойыңа
шашыла берсін шашу боп,
Бар байлығым осы еді —
маңдайға біткен несібем.

Алапат өрттің қайғылы
қоламтасын қозғадым,
Ауыр да болса айттым мен
соғыстың салған кесірін.

М А З М Ұ Н Ы

Хантәңірі, қайдасың.	
Пролог	5

БІРІНШІ БӨЛІМ

Қасіретті жастанған ұл

Бірінші тарау. Қарасазда қара жұт . . .	10
Екінші тарау. Қара суда иірім	16
Үшінші тарау. Қарасазда қасірет	21
Төртінші тарау. Қарасазда мейірім	30
Бесінші тарау. Нар тәуекел, Нарынқол! . . .	35
Алтыншы тарау. Қарасазда Ләсиман . . .	39
Жетінші тарау. Алматыда ауа райы тамаша	49

ЕКІНШІ БӨЛІМ

Қарасаздан басталған жыр

Сегізінші тарау. Қарасазда шуақ күн . . .	60
Тоғызыншы тарау. Қарасазда қам көңіл . . .	66
Оныншы тарау. Ұстаз керек ұрпаққа	69
Он бірінші тарау. Нарынқолда Ленин	77
Он екінші тарау. Сергелдең бе, сенім бе? . . .	82

ҮШІНШІ БӨЛІМ

Астанада аспандап жүр

Он үшінші тарау. Қуанышқа құн төлеп	88
Он төртінші тарау. Армысың, Мавр!	92
Он бесінші тарау. Қарлығашым, келдің бе? . . .	95
Он алтыншы тарау. Дариға жүрек дүрсілі . . .	100
Он жетінші тарау. Ақынды ақын жоқтайды . . .	101
Он сегізінші тарау. Жанарында — жер шары . . .	105
Он тоғызыншы тарау. Сағындырған Сар- жайлауы	108
Жиырмамыншы тарау. Жаназа	112
Эпилог	115
Қарасаз	116

Ібітанов Еркін

I 15 Хантәңірі, қайдасың: Поэмалар.—
Алматы: Жалын, 1989.— 128 бет.

«Хантәңірі, қайдасың» атты поэмаға арамыздан ерте кеткен Мұқағали Мақатаевтың өмір жолы өзек болған. Ардагер ағаның Адам, Азамат, Ақын ретінде тұлғалануы өз кезінің әлеуметтік шындығы арқылы шынайы өрнектеледі. Сондай-ақ, жинақтағы «Қарасаз» дастаны да оқушыны селқос қалдырмайды.

И 4702250202—181 26—90
408/05/89

ББК 84 Қаз 7—5

ISBN 5-610-00560-4

Литературно-художественное издание

ЕРҚИН ИБИТАНОВ

ПОКЛОНЮСЬ ТЕБЕ, МОЙ ХАН-ТЕНГРИ

П о э м ы

(На казахском языке)

Редакторы *Е. Дүйсенбаев*
Суретшісі *Н. Наурызбаев*
Көркемдеуші редакторы *Р. Қойшығұлова*
Техникалық редакторы *Н. Кушнарєва*
Корректорлары *Т. Абдрахманова, С. Ыбраєва*

ИБ № 4274

Теруге 31.01.89 жіберілді. Басуға 13.12.89 қол қойылды.
УГ № 14116. Форматы 70×90^{1/32}. Қағазы тип. № 1. Қаріп түрі «әдеби». Шартты бояу көлемі 4,86. Шартты баспа табағы 4,68. Есептік басылу табағы 5,11. Тиражы 3000 дана. Заказ № 3550. Бағасы 70 тиын.

Қазақ ССР Баспасөз жөніндегі мемлекеттік комитетінің «Жалын» баспасы, 480124, Алматы қаласы, Абай проспекті, 143-үй.

Қазақ ССР Баспасөз жөніндегі мемлекеттік комитетінің «КІТАП» полиграфиялық кәсіпорындары өндірістік бірлестігінің билет-бланк және жедел өнімдер баспаханасы, 480016, Алматы қаласы, Қарл Маркс көшесі, 15/1-үй.